

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
Πολυτεχνική Σχολή
Τμήμα Μηχανικών, Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Χωρική Ανάλυση και Διαχείριση Περιβάλλοντος

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Ο εναλλακτικός τουρισμός και η συμβολή του στην ανάπτυξη
Η περίπτωση του νομού Μαγνησίας

Φοιτητής: Πατέλης Νικόλαος
Επιβλέπωντας: Καλλιώρας Δημήτριος
ΒΟΛΟΣ 2015

Διοικητική Περίληψη

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει τη συμβολή του εναλλακτικού τουρισμού στο νομό Μαγνησίας μέσω της διενέργειας σχετικής ποιοτικής έρευνας στους φορείς που χαράζουν την τουριστική στρατηγική στο νομό αλλά και μέσα από τη βιβλιογραφική επισκόπηση της βιβλιογραφίας στα θέματα του εναλλακτικού τουρισμού και του τουρισμού εν γένει.

Ο τουρισμός αποτελεί τη βαριά βιομηχανία της Ελλάδας και η βαρύτητά του στην εθνική οικονομία είναι προφανής. Ο στόχος της εργασίας είναι να απεικονίσει την κατάσταση του τουρισμού και ειδικότερα του εναλλακτικού τουρισμού στο νομό Μαγνησίας και την άποψη των φορέων για αυτόν αλλά και για την περαιτέρω βελτίωση και ανάπτυξή του. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι φορείς διάκινται φιλικά στον εναλλακτικό τουρισμό, επιδιώκουν περαιτέρω ανάπτυξή του γιατί ωφελεί την τοπική κοινωνία αλλά θα πρέπει να υπάρχει η κατάλληλη στρατηγική η οποία θα συμπεριλαμβάνει τη βελτίωση των υποδομών, την οργάνωση, την εκπαίδευση, την ενιαία προβολή αλλά και την απαλλαγή από τη νοοτροπία του βραχυχρόνιου κέρδους. Κατ'αυτό τον τρόπο θα μπορεί να συμβάλλει και στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης που μαστίζει την Ελλάδα.

Λέξεις κλειδιά: τουρισμός, οικονομική κρίση, εναλλακτικός τουρισμός, νομός Μαγνησίας, στρατηγική.

Administrative Abstract

The aim of the present study is to examine the contribution of alternative tourism in the prefecture of Magnesia via conducting relative qualitative research in the institutions that determine the tourist strategy in the prefecture but also through the bibliographic review in the subjects of alternative tourism and tourism in general.

Tourism constitutes the heavy industry of Greece and its gravity in the national economy is obvious . The objective of this paper is to portray the situation of tourism and more specifically that of alternative tourism in the Prefecture of Magnesia, present the opinion of the institutions on it and well as make suggestions for its further improvement and growth. The results show that the institutions are favourable towards alternative tourism and seek its further growth because it benefits the local society. However, the appropriate strategy should be followed which will include the improvement of infrastructures, the organization, the education and generally the promotion of alternative tourism. Looking only to short-term profit should be eliminated. The study could contribute also to the confrontation of the economic crisis that is tormenting Greece.

Key words: tourism, economic crisis, alternative tourism, prefecture of Magnesia, strategy,

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή.....	8
1. Τουρισμός: ορισμός – μαζικός - εναλλακτικός.....	10
1.1 Ορισμός τουρισμού.....	10
1.2 Εναλλακτικός τουρισμός - Αειφόρος ανάπτυξη.....	11
1.3 Μαζικός τουρισμός.....	15
1.4 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού.....	16
2. Η επίδραση του εναλλακτικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη.....	25
3. Γεωγραφικά στοιχεία και κλίμα.....	30
3.1 Οικονομικά Στοιχεία.....	31
3.2 Δημογραφικά στοιχεία.....	33
3.3 Εκπαιδευτικό επίπεδο.....	40
4. Περιγραφή των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και των αναπτυξιακών προγραμμάτων στη Μαγνησία.....	42
4.1 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού στη Μαγνησία.....	42
4.2 Αναπτυξιακά προγράμματα στη Μαγνησία.....	44
5. Η μεθοδολογία και η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας.....	46
5.1 Μεθοδολογία της έρευνας.....	46
5.2 Ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας.....	49
6. Επίλογος – Συμπεράσματα.....	56
Παράρτημα.....	59
Βιβλιογραφία.....	61

Λίστα Πινάκων

Πίνακας 1 – Χρήσεις Γης.....	31
Πίνακας 2 – Είδος καλλιέργειας και έκταση.....	32
Πίνακας 3 – Στοιχεία Αγροτικού Τομέα.....	34
Πίνακας 4 – Πληθυσμιακή εξέλιξη 1951 -2001.....	34
Πίνακας 5 – Πληθυσμιακή εξέλιξη 1951-2001 (μεταβολές σε %).....	34
Πίνακας 6 – Πληθυσμός κατά ομάδες ηλικιών Ν. Μαγνησίας 1951-2001.....	35
Πίνακας 7 – Κατανομή του πληθυσμού κατά ομάδες ηλικιών 5 ετών για τον Ν. Μαγνησίας και Ελλάδα για το 1991.....	36
Πίνακας 8 – Κατανομή του πληθυσμού κατά ομάδες ηλικιών 5 ετών για τον Ν. Μαγνησίας και Ελλάδα για το 2001.....	37
Πίνακας 9 – Πληθυσμός Καποδιστριακών Δήμων Ν. Μαγνησίας (1991-2001).....	39
Πίνακας 10 – Επίπεδο Εκπαίδευσης (Μαγνησία-Ελλάδα) για τα έτη 1991 και 2001....	40
Πίνακας 11 – Επίπεδο Εκπαίδευσης 2001.....	41
Πίνακας 12 – Επίπεδο Εκπαίδευσης 2001 (Ποσοστά %).....	41
Πίνακας 13 – Η ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού.....	41

Λίστα Εικόνων

Εικόνα 1 - Εξέλιξη Πληθυσμιακών Μεταβολών 1951-2001	35
Εικόνα 2 - Ηλικιακή Πυραμίδα για το σύνολο της Χώρας, 1991	36
Εικόνα 3 - Ηλικιακή Πυραμίδα για το νομό Μαγνησίας, 1991	37
Εικόνα 4 - Ηλικιακή Πυραμίδα για το σύνολο της Χώρας, 2001	38
Εικόνα 5 - Ηλικιακή Πυραμίδα για το νομό Μαγνησίας, 2001	38

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ολοκλήρωση της εργασίας αυτής δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την υποστήριξη και καθοδήγηση συγκεκριμένων ανθρώπων.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Καλλιώρα Δημήτριο, επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας, που συνέβαλε με τις ουσιαστικές παρατηρήσεις του, τις συμβουλές του αλλά και την εμπιστοσύνη του στην ολοκλήρωση της εργασίας μου.

Τις ευχαριστίες μου θέλω να εκφράσω επιπρόσθετα στον καθηγητή κ. Σκάγιαννη Παντολέον για την βοήθειά του στην επιλογή του θέματος.

Ευχαριστίες οφείλω στους φορείς που συνέβαλαν καθοριστικά στην πραγματοποίηση της ερευνητικής διαδικασίας.

Θα ήταν παράλειψή μου να μην ευχαριστήσω τρεις καθηγητές οι οποίοι είναι για μένα καθηγητές πρότυπο. Ο τρόπος ζωής τους, οι γνώσεις τους αλλά κυρίως οι γνώσεις που μου μετέφεραν μου έδωσαν το κίνητρο να συνεχίσω τις σπουδές μου έτσι ώστε να είμαι σήμερα στην ευχάριστη σχέση να αφιερώνω την διπλωματική μου εργασία προς τιμή τους. Ευχαριστώ τον αγαπημένο μου καθηγητή κ. Παπακωνσταντινίδη Λεωνίδα καθηγητή Τ.Ε.Ι. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ για τις γνώσεις που μου μετέφερε για την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη. Ευχαριστώ την αγαπημένη μου καθηγήτρια κ. Πραβίτα Μαρία – Ηλιάνα Λέκτορας Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών για τις γνώσεις που μου μετέφερε για το ευρωπαϊκό – διεθνές δίκαιο αλλά και για τα συγκριτικά στοιχεία των προγραμμάτων Καποδίστρια - Καλλικράτη. Τέλος ευχαριστώ την αγαπημένη μου καθηγήτρια κ. Τριανταφυλλοπούλου Αθανασία αναπληρώτρια καθηγήτρια Τ.Ε.Ι. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ για τις γνώσεις που μου μετέφερε για το δημόσιο δίκαιο.

Εισαγωγή

Ο τουρισμός είναι ένας από τους πιο σημαντικούς, ραγδαία αναπτυσσόμενους κλάδους, ειδικότερα το τελευταίο μισό του 20ου αιώνα (Koutsouris & Gaki, 1998). Στην Ελλάδα, και ιδιαίτερα στο αρχιπέλαγος του Αιγαίου, υπάρχουν πολυάριθμα μικρά και μεσαία κατοικημένα νησιά. Για τα περισσότερα από αυτά, η βασική οικονομική δραστηριότητα για τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες είναι ο τουρισμός, ο οποίος έχει επηρεάσει όχι μόνο την οικονομική ζωή των νησιών, αλλά και τη δομή του πληθυσμού τους και τις περιβαλλοντικές συνθήκες κάτι που άλλωστε συμβαίνει και σε τουριστικές περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας όπως είναι η Μαγνησία (Coccosis, 2001: 55-6, Mantoglou et al, 1998: 87).

Η ταχεία και ανεξέλεγκτη αύξηση των τουριστικών ροών έχει προκαλέσει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον (Mathieson & Wall, 1982). Σε μερικές περιπτώσεις, το φαινόμενο είναι τόσο έντονο - και ως εκ τούτου είναι δύσκολο να αντιστραφεί - που, σε συνδυασμό με τη χαμηλή ποιότητα των υπηρεσιών, συμβάλλει στη συνεχή υποβάθμιση του τουριστικού προϊόντος και τη μείωση των κερδών για τις κοινότητες υποδοχής και για την εθνική οικονομία. Αν αυτή η τάση συνεχιστεί, η βιωσιμότητα της τουριστικής βιομηχανίας είναι αβέβαιη.

Το γεγονός αυτό εγείρει ερωτήματα σχετικά με τη βιωσιμότητα της όλης διαδικασίας ανάπτυξης στα νησιά και στις τουριστικές περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας (Wall, 1997: 483), λαμβάνοντας υπόψη τις αρχές της θεωρίας των συστημάτων (Emblemsvang & Bras, 2000: 650), δεδομένου ότι ο τουρισμός είναι η σημαντικότερη (σε πολλές περιπτώσεις) δραστηριότητα του οικονομικού τους συστήματος. Η εμφάνιση νέων τουριστικών προορισμών αύξησε τον ανταγωνισμό μεταξύ των υφιστάμενων μαζικών τουριστικών προορισμών που προσφέρουν ήλιο, θάλασσα και άμμο (3S, sun, sea & sand). Υπήρξε επίσης μια αυξημένη διαφοροποίηση της τουριστικής ζήτησης και μια τάση προς τις νέες μορφές ενεργών, ειδικών μορφών τουρισμού (Maroudas & Tsartas, 1998: 601).

Αυτοί οι τύποι τουρισμού (όπως είναι ο αγροτουρισμός, ο πολιτισμικός, ο συνεδριακός, ο θαλάσσιος, ο γαστρονομικός και ο φυσικός τουρισμός) βασίζονται στα μοναδικά χαρακτηριστικά κάθε περιοχής (WWF Hellas, 2000: 8).

Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες η ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ανησυχίας και οι πολιτικές έχουν αυξήσει τα φιλικά προς το περιβάλλον προϊόντα και υπηρεσίες. Οι όροι «αειφορία» και «αειφόρος τουρισμός» είναι πλέον διαδεδομένοι στη βιβλιογραφία και στα περισσότερα προγράμματα ανάπτυξης, παρόλο που υπάρχει μεγάλη σύγχυση σχετικά με το νόημά τους (Wall, 1997: 483).

Ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη της συμβολής του εναλλακτικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη και ειδικότερα αυτή του νομού Μαγνησίας. Μελετάται η σχετική θεωρία για τις εξελίξεις στον τουρισμό, τους τύπους εναλλακτικού τουρισμού, στοιχεία του Νομού Μαγνησίας, τα προγράμματα εναλλακτικού τουρισμού στο νομό. Περιλαμβάνεται επίσης έρευνα για τη συμβολή του εναλλακτικού τουρισμού στην ευρύτερη ανάπτυξη του νομού.

1. Τουρισμός: ορισμός – μαζικός - εναλλακτικός

1.1 Ορισμός τουρισμού

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (World Tourism Organization – WTO) δηλώνει ότι ο τουρισμός είναι «η δραστηριότητα των ανθρώπων οι οποίοι ταξιδεύουν σε μέρη έξω από το σύνθητες περιβάλλον τους και μένουν εκεί χωρίς διακοπή με στόχο την αναψυχή, τις δουλειές ή άλλους σκοπούς για χρονικό διάστημα όχι μεγαλύτερο του ενός έτους» (WTO – GRAfNC, 1997). Ένας ορισμός όπως αυτός που χρησιμοποιήθηκε από το WTO δίνεται από τους Mathieson & Wall (1982) : «Τουρισμός είναι η προσωρινή κίνηση των ανθρώπων σε προορισμούς εκτός του τόπου εργασίας και κατοικίας, οι δραστηριότητες που γίνονται κατά τη διάρκεια της παραμονής τους σε εκείνους τους προορισμούς και τις παροχές που δημιουργούνται για να φροντίζουν τις ανάγκες τους». Μεταξύ των δύο ορισμών υπάρχει μία πολύ σημαντική διάκριση. Ο WTO ρητά περιλαμβάνει τους ταξιδιώτες που ταξιδεύουν για επαγγελματικούς λόγους, οι Mathieson & Wall δηλώνουν ότι ο χώρος εργασίας δεν συμπεριλαμβάνεται στον τουρισμό και σιωπηρά δεν συμπεριλαμβάνουν τους ταξιδιώτες που ταξιδεύουν για επαγγελματικούς λόγους. Ωστόσο, εάν ο «χώρος εργασίας» ορίζεται με έναν σχετικά στενό τρόπο, κάποιοι επαγγελματίες ταξιδιώτες μπορούν να θεωρούνται ακόμα τουρίστες. Τα επαγγελματικά ταξίδια θα πρέπει να εξαιρούνται από τον τουρισμό. Ωστόσο, εάν υιοθετηθεί ένας πιο ακριβής εναλλακτικός ορισμός του τουρισμού, εγείρονται προβλήματα διαθεσιμότητας των δεδομένων. Δεν υπάρχουν πολλά στατιστικά στοιχεία για το μερίδιο του επιχειρηματικού ταξιδιού στα συνολικά στοιχεία του τουρισμού. Μόνο τα δύο τρίτα του συνολικού παγκόσμιου τουρισμού εκτιμάται ότι αποτελεί το ταξίδι αναψυχής, ωστόσο η αναλογία αυτή είναι παγκόσμια εφαρμοστέα γιατί διαφέρει σημαντικά μεταξύ των περιοχών (Lagos, 1998). Εν ολίγοις, για την επιλογή ενός ορισμού για τον τουρισμό, η σημασία της ακρίβειας θα πρέπει να σταθμιστεί έναντι της σημασίας της διαθεσιμότητας των στοιχείων. Στην παρούσα εργασία, επιλέχθηκε να ορισθεί ο τουρισμός με όσο το δυνατόν πιο ακριβή τρόπο: Τουρισμός είναι η δραστηριότητα των ανθρώπων που ταξιδεύουν σε μέρη εκτός του συνήθους περιβάλλοντός τους, ο κύριος λόγος για το ταξίδι είναι η αναψυχή και η παραμονή τους εκεί, χωρίς διακοπή, για χρονικό διάστημα όχι μεγαλύτερο του ενός έτους.

1.2 Εναλλακτικός τουρισμός - Αειφόρος ανάπτυξη

Οι τρέχουσες ιδέες που αφορούν τον εναλλακτικό τουρισμό εξελίσσονται σε δύο κύριες τάσεις. Η μία αφορά μία ευρεία έννοια που συνδέεται με την επαυξημένη πληροφόρηση σχετικά με τις γενικές περιβαλλοντολογικές συνέπειες της οικονομικής ανάπτυξης όπως τονίστηκε στη σημαντική Brundtland Report (Lagos, 1998) η οποία παρουσίασε έναν ορισμό του εναλλακτικού τουρισμού και της αειφόρου ανάπτυξης. Η άλλη, αντίθετα, ήταν πιο συγκεκριμένη όσον αφορά τις προοπτικές της επίδρασης του μαζικού τουρισμού στο φυσικό, κοινωνικοπολιτισμικό και οικονομικό περιβάλλον των τουριστικών προορισμών. Η Brundtland Report δημιούργησε σαφείς βασικές αρχές για την αειφόρο ανάπτυξη που ενώ δεν είναι απόλυτα καινούριες, έδωσε μία νέα έμφαση στο ζήτημα της δικαιοσύνης επιδιώκοντας μεγαλύτερη σύγκλιση μεταξύ των πλούσιων και φτωχών εθνών στο παγκόσμιο σύστημα εάν η σταθερότητα και η βιωσιμότητα είναι το ζητούμενο. Αναγνωρίζει επίσης:

- Ότι ο σχεδιασμός και η στρατηγική θα πρέπει να έχουν ολιστική προσέγγιση
- Η σημασία διατήρησης ουσιαστικών οικολογικών διαδικασιών
- Η ανάγκη προστασίας τόσο της ανθρώπινης κληρονομιάς όσο και της βιοποικιλίας
- Η ανάπτυξη θα πρέπει να συμβεί κατά τέτοιο τρόπο που η παραγωγικότητα να μπορεί να διατηρηθεί για τις μελλοντικές γενιές
- Διαγενεακές κοινωνικές θεωρήσεις.

Τέτοιες ιδέες εν μέρει είχαν ήδη χαλαρά συζητηθεί στο πλαίσιο του τουρισμού μετά την άνοδο του μαζικού τουρισμού στη δεκαετία του 1970. Στο πλαίσιο αυτό, οι σχολιαστές είχαν ήδη επιστήσει την προσοχή στην καταστροφική δύναμη του τουρισμού, ενώ άλλοι προσπάθησαν να συγκεντρώσουν τα διάφορα περιεχόμενα της επίδρασης του τουρισμού σε ένα γεωγραφικό σύνολο. Εν μέρει, οι διαφορετικοί αυτοί εξελικτικοί δρόμοι, αλλά κυρίως οι μάλλον παρατεταμένες συζητήσεις σχετικά με τη φύση του τουρισμού και των επιπτώσεών του, έχουν οδηγήσει σε μια συγκεχυμένη κατάσταση. Η σύγχυση αυτή λαμβάνει δύο βασικές μορφές, δηλαδή την έλλειψη σαφήνειας σχετικά με τη φύση, το πεδίο εφαρμογής και τον ορισμό του αειφόρου τουρισμού, και μια

κρίσιμη, αν όχι αδόμητη, συζήτηση για την αποτελεσματικότητά του ως εργαλείο διαχείρισης.

Μία από τις βασικές επικρίσεις της έννοιας του εναλλακτικού τουρισμού είναι η έλλειψη σαφήνειας όσον αφορά τον ορισμό του. Σύμφωνα με το εισαγωγικό σημείωμα στον πρώτο τόμο της Journal of Sustainable Tourism το 1993, ο εναλλακτικός βιώσιμος τουρισμός είναι «μια θετική προσέγγιση, που αποσκοπεί να μειώσει τις εντάσεις και προστριβές που δημιουργούνται από τις πολύπλοκες αλληλεπιδράσεις μεταξύ της τουριστικής βιομηχανίας, τους επισκέπτες, το περιβάλλον, και τις κοινότητες που φιλοξενούν παραθεριστές. "Ωστόσο, υπάρχει και ένα άλλο βασικό στοιχείο που είναι θεμελιώδες για την έννοια και περισσότερο σύμφωνο με τον ορισμό της βιώσιμης ανάπτυξης που προϋποθέτει μια προσέγγιση που να περιλαμβάνει τη συνεργασία για τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα και την ποιότητα των φυσικών και ανθρώπινων πόρων .

Δεν είναι αντιαναπτυξιακό αλλά αναγνωρίζει ότι υπάρχουν όρια στην ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό, η αειφόρος ανάπτυξη αναγνωρίζει ότι τα όρια της ανάπτυξης θα ποικίλλουν γεωγραφικά και σύμφωνα με τις συγκεκριμένες πρακτικές διαχείρισης που έχουν θεσπιστεί σε διάφορους τομείς. Φυσικά, οι ιδέες αυτές μπορούν να εφαρμοστούν άμεσα στον εναλλακτικό τουρισμό. Ως εκ τούτου, η αειφόρος ανάπτυξη του τουρισμού αναγνωρίζει ότι για πολλές γεωγραφικές περιοχές ο τουρισμός είναι μια σημαντική μορφή της οικονομικής ανάπτυξης και θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως τέτοια αποτελεσματικά και σε συνδυασμό με τους τοπικούς πόρους.

Επίσης, προσοχή μπορεί να απευθύνεται σε τουρίστες οι ίδιοι, και σε αυτούς τους όρους αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης υπογραμμίζει την ανάγκη να εκπαιδεύσει τους τουρίστες για να ενδιαφέρονται και να φροντίζουν περισσότερο τους τόπους και τις κοινότητες που επισκέπτονται. Ορισμένοι σχολιαστές έχουν προσπαθήσει να συμπεριλάβουν όλες αυτές τις πτυχές, υποστηρίζοντας ότι είναι ζωτικής σημασίας, ο εναλλακτικός τουρισμός να γίνει αποδεκτός ως πολύτιμη ιδέα από τους σχεδιαστές, τους προγραμματιστές, τους καταναλωτές και τις κοινότητες υποδοχής, έτσι ώστε ο τουρισμός να αποφεύγει να προκαλεί την αυτοκαταστροφή του.

Ως αποτέλεσμα της φύσης της ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού ως παράδειγμα, η έννοια από μόνη της δυστυχώς συνδέεται με μία πληθώρα διαφορετικών όρων που αναφέρονται στην ανάπτυξη του τουρισμού ως διαφορετικού αυτού του μαζικού.

Αυτή η άποψη έχει αντικρουστεί από κάποιους άλλους, που υποστηρίζουν ότι ο μαζικός τουρισμός δεν πρέπει να είναι ανεξέλεγκτος, ασχεδίαστος, βραχυπρόθεσμος ή ασταθής.

Η άποψη αυτή εκφράζει ότι δεν έχει αποδεχτεί ότι όλα τα παραδείγματα του μαζικού τουρισμού είναι μη αειφόρα και ότι μη αποδεκτές υποθέσεις έχουν αποτρέψει τους ερευνητές από το πιο σημαντικό έργο επίλυσης του πως ο μαζικός τουρισμός μπορεί να γίνει πιο αειφόρος. Υπάρχει, δυστυχώς, μία ποικιλία όρων που σχετίζονται με τύπους εναλλακτικού τουρισμού που αναπτύχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Αυτοί συμπεριλαμβάνουν ιδέες πράσινου τουρισμού, μαλακού, υπεύθυνου, χαμηλής επίδρασης, ενδημικού και νέου τουρισμού. Υπάρχει επίσης ένας αριθμός πιο ειδικών τύπων εναλλακτικού τουρισμού συμπεριλαμβανομένων του φυσικού τουρισμού και οικοτουρισμού. Η σύγχυση από αυτή την ποικιλία όρων, τουριστικών προϊόντων και φιλοσοφιών διοίκησης δημιούργησε την τάση του να αγνοήσει το γεγονός ότι αυτοί οι διαφορετικοί τύποι τουρισμού μπορούν δυναμικά να έχουν διαφορετικά αποτελέσματα στο περιβάλλον ενός προορισμού. Άλλο ένα κληροδότημα αυτών των ποικίλων εννοιών του εναλλακτικού τουρισμού είναι ότι οι έννοιες του εναλλακτικού τουρισμού έχουν δεχτεί κριτική υπό την έννοια ότι είναι μπερδεμένες και δεν εστιάζουν σωστά.

Άλλες κριτικές βλέπουν την έννοια ως θεμελιωδώς λανθασμένη, ενώ ορισμένοι σχολιαστές έχουν μία απαισιόδοξη άποψη της έννοιας, πιστεύοντας ότι πιθανώς δεν υπάρχει απάντηση σε όλα τα προβλήματα που προκαλούνται από το μαζικό τουρισμό. Μερικοί υποστηρίζουν ότι εκτός εάν αντιμετωπισθεί το κεντρικό θέμα του όγκου, τότε οι ισχυρισμοί ότι υπάρχουν απαντήσεις στα προβλήματα που δεν είναι μόνο λάθος αλλά παραπλανητικές. Αυτή η γραμμή δικαιολόγησης είναι ακραία αλλά δίνει μία φωνή στις ευρέως αντιληπτές έννοιες σχετικά την επίδραση σε διάφορους τύπους τουριστών. Η ερώτηση σχετικά με το ποιος τύπος τουρίστα είναι πιθανό να βλάψει μακροπρόθεσμα, ο τουρίστας μαζικού τουρισμού στη Μεσόγειο ή ο ευαίσθητος ταξιδιώτης, είναι μία ερώτηση που προκύπτει συχνά αλλά κάποιες φορές υπογραμμίζεται επίσης ότι ο ενήμερος, εκπαιδευμένος ατομικός ταξιδιώτης αναζητά πάντα, το νέο, το εξωτικό και το παρθένο απλά στρώνει το έδαφος για το μαζικό τουρισμό. Βέβαια, το ερώτημα αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένας ιδιαίτερος λόγος στο γιατί οι πρακτικές εναλλακτικού τουρισμού πρέπει να υιοθετηθούν όταν χρειάζεται επιπρόσθετη διαχείριση. Οι κριτικές επίσης θέτουν το ερώτημα για τη γλώσσα και τη ρητορική που

χρησιμοποιείται γιατί ορισμένοι υποστηρικτές της έννοιας χρησιμοποίησαν υποβλητικούς όρους όπως είναι αυτοί του κατάλληλου ή υπεύθυνου για να ορίσουν στοιχεία του σχεδιασμού στους προορισμούς. Ένας σχολιαστής συνοψίζει μερικές από αυτές τις απόψεις υποστηρίζοντας ότι «ο εναλλακτικός τουρισμός έχει επιβαρυνθεί με συγκρουόμενους, ασύμβατους στόχους». Η διαμάχη για τον εναλλακτικό τουρισμό δεν είναι μόνο περίπλοκη και όπως θα υποστηρίξουν ορισμένοι άστοχοι αλλά χαρακτηρίζεται κατά κάποιο τρόπο από συνηγορία και υπολείπεται μίας κριτικής οπτικής της πολιτικής οικονομίας. Ο όρος μπορεί να είναι μία ιδεολογία, μία διαδικασία, μία έννοια ή μία απλή πολιτική έκφραση που να είναι ελκυστική.

Σαφώς, υπάρχουν ανησυχίες και επικρίσεις κατά τη διάρκεια των διαφόρων όρων που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τις πτυχές του εναλλακτικού τουρισμού, και ορισμένοι σχολιαστές έχουν επίσης εκφράσει αμφιβολίες σχετικά με τη λειτουργικότητα της έννοιας. Σε μια προσπάθεια να ξεπεραστούν αυτά τα προβλήματα, είναι σημαντικό ότι να δημιουργήσουμε ένα συνεκτικό και λειτουργικό ορισμό του βιώσιμου τουρισμού. Η ομάδα πίεσης Tourism Concern όρισε τον εναλλακτικό τουρισμό ως «τουρισμό και τις συναφείς υποδομές του που τόσο σήμερα όσο και στο μέλλον:

- Λειτουργούν εντός των φυσικών ικανοτήτων για την αναγέννηση και μελλοντική παραγωγικότητα των φυσικών πόρων
- Αναγνωρίζουν τη συνεισφορά που τόσο οι άνθρωποι όσοι και οι κοινότητες, τα ήθη και ο τρόπος ζωής έχουν στην τουριστική εμπειρία
- Δέχονται ότι οι ντόπιοι μπορεί να έχουν ίσο μερίδιο στα οικονομικά οφέλη του τουρισμού
- Καθοδηγούνται από τις επιθυμίες των ντόπιων και των κοινοτήτων στις φιλοξενούμενες περιοχές».

Το βασικό στοιχείο του ορισμού αυτού είναι ότι η τουριστική ανάπτυξη, εάν τύχει καλής διαχείρισης, δεν οδηγεί σε υποβάθμιση των πόρων και στην αποξένωση των τουριστών ή των μελών των φιλοξενουσών κοινοτήτων. Επίσης, σιωπηρά σε αυτό τον όρο εξυπακούεται ότι ο τουρισμός θα συνεχίσει να αναπτύσσεται ως παγκόσμια δραστηριότητα, ότι υπάρχουν ορισμένα όρια στην ανάπτυξη και το πιο σημαντικό είναι

ότι τα όρια αυτά τυγχάνουν διαχείρισης. Ενσωματώνει επίσης τις ισχυρές έννοιες της ισότητας που η Brundtland Report κατέστησε δημοφιλείς. Επιπλέον, ο ορισμός αυτός δεν προσδιορίζεται χρονικά ή τοπικά γι'αυτό και μπορεί να εφαρμοσθεί σε όλους τους τύπους του εναλλακτικού τουρισμού.

1.3 Μαζικός τουρισμός

Ένα βασικό βήμα στην πορεία προς μια πιο λεπτή κατανόηση είναι το να κοιτάζει κάποιος την πραγματικότητα του σύγχρονου τουρισμού, παρά να φαντάζεται ιδανικές καταστάσεις τουριστικής ανάπτυξης. Η πραγματικότητα είναι ότι ο μαζικός τουρισμός αποτελεί το κύριο συστατικό του παγκόσμιου τουρισμού σήμερα (Wheeler, 1995). Ωστόσο, εάν και είναι άξια θαυμασμού πολλά από τα ιδανικά της τουριστικής ανάπτυξης της κοινότητας, το γεγονός είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος του τουρισμού σήμερα, ακόμη και στις ανεπτυγμένες χώρες, δεν είναι συμμετοχικό, μικρής κλίμακας ή ακόμη και να έχει ως αντικείμενο ενδιαφέροντος τις τοπικές κοινότητες.

Επιπλέον, φαίνεται απίθανο ότι το σύνολο του μαζικού τουρισμού θα μπορεί να μεταρρυθμιστεί σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού που οφείλεται στο «γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι φαίνεται ότι απολαμβάνουν το να είναι μαζικοί τουρίστες» (Butler, 1990: 40). Τα τουριστικά κίνητρα ποικίλλουν σημαντικά (Jafari, 1989): υπάρχει το είδος των τουριστών που θέλει απλώς ήλιο, θάλασσα και άμμο για απόδραση από την καθημερινότητα (Britton, 1991), ενώ ο νέος μεταφορντικός καταναλωτής μπορεί να ψάχνει για περισσότερο «πολιτισμικό κεφάλαιο» για λόγους κύρους (May, 1996).

Πολλές συγκεκριμένες κοινότητες υποδοχής έχουν προσδιορίσει το μαζικό τουρισμό ως μια κατάλληλη αναπτυξιακή στρατηγική για την κατάσταση τους, μερικές φορές περισσότερο από ό,τι οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού (Weaver and Oppermann, 2000), ίσως λόγω του μεγαλύτερου ποσοστού αυτών που θέλουν να βιώσουν το κλίμα αντί των λίγων που θέλουν να γνωρίσουν από κοντά τον πολιτισμό της χώρας (Butler, 1990), και, φυσικά, λόγω των μεγαλύτερων δυνητικών εσόδων. Μία ρεαλιστική οπτική του μαζικού τουρισμού πρέπει να αποδεχτεί ότι: ...Δεν μπορούμε και δεν θέλουμε να εξαλείψουμε το μαζικό τουρισμό. Ο εναλλακτικός τουρισμός δεν μπορεί να τον αντικαταστήσει είτε με οικονομικούς όρους, είτε με όρους προσωπικής προτίμησης είτε απλά με υλικοτεχνικούς όρους (Butler, 2010:44).

Κάνοντας απλές και εξιδανικευμένες συγκρίσεις μεταξύ του μαζικού και του εναλλακτικού τουρισμού λέγοντας ότι ο ένας είναι ανεπιθύμητος και ο άλλος σχεδόν τέλειος είναι εμπειρικά ανακριβές και πολύ παραπλανητικό (Brohman, 1996:66).

Λόγω της έκτασης του μαζικού τουρισμού, φαίνεται ότι «η πραγματική πρόκληση για το μέλλον είναι η παροχή αειφόρου τουρισμού για τη μαζική αγορά» (Klemm, όπως αναφέρεται στο Sharpley, 2000: 9), μαζί με την αναζήτηση δημιουργίας μαζικού τουρισμού ως ενδυναμωτική δύναμη ανάπτυξης που είναι εποικοδομητική για την ανάπτυξη τοπικού επιπέδου αλλά και σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

1.4 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Ο τουρισμός που βασίζεται στην κοινότητα αποτελεί την πιο έντονη μορφή ενσωματωμένου τουρισμού. Η έννοια αυτή υποστηρίζει την ιδέα της επικουρικότητας (Buckley, 2009). Στοχεύει στην επέκταση του χώρου για την εμπλοκή της τοπικής κοινότητας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και έτσι να εφαρμόσει ένα τύπο συμμετοχικής δημοκρατίας. Οι ντόπιοι θα πρέπει να εμπλέκονται στο σχεδιασμό της ανάπτυξης, την εφαρμογή και την οργάνωσή της και επίσης στην αναδιανομή των εσόδων (Delisle and Jolin, 2007: 52). Οι ντόπιοι θα πρέπει να αποφασίσουν σχετικά με τον τύπο της τουριστικής ανάπτυξης, τις ομάδες στόχος των επισκεπτών και τις δραστηριότητες που προσφέρονται σε αυτούς.

Ο κύριος στόχος είναι η καταπολέμηση της φτώχειας και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού δημιουργώντας θέσεις εργασίας και εισόδημα στην τοπική οικονομία. Τα έσοδα θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για τη βελτίωση των τοπικών υποδομών. Παράλληλα, γίνεται προσπάθεια μείωσης των αρνητικών επιδράσεων στην κοινωνία, στην κουλτούρα και στο περιβάλλον (Delisle & Jolin, 2007: 51). Ένας άλλος σημαντικός σκοπός είναι η διαφοροποίηση της παραγωγής της τοπικής οικονομίας η οποία οδηγεί σε μεγαλύτερη ανταγωνιστικότητα και μείωση της τρωτότητας από περιβαλλοντικές καταστροφές (σεισμούς, τυφώνες κτλ.) καθώς και η διακύμανση της παγκόσμιας αγοράς (Honey, 2008).

Ένας από τους βασικούς στόχους του τουρισμού ανάπτυξης της κοινότητας είναι η μεγαλύτερη εμπλοκή των γυναικών που ο ρόλος τους συχνά υποτιμάται και περιορίζεται στα οικοκυρικά (DHTA, 2011). Η ενδυνάμωση της έννοιας του ανήκειν και

της υπερηφάνειας για τη ζωή κάποιου (και της κοινότητας), της κουλτούρας και της ιστορίας αποτελεί άλλη μία σημαντική θέαση (Delisle and Jolin, 2007: 51).

Τα νεοδημιουργηθέντα εισοδήματα παρέχουν μία καλύτερη και πιο ευαίσθητη διατήρηση της υλικής και μη υλικής κληρονομιάς της κοινότητας.

Τύποι αειφόρου τουρισμού είναι οι ακόλουθοι (Buckley, 2009): ο οικοτουρισμός, ο πράσινος τουρισμός, ο μαλακός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο τουρισμός κοινότητας, ο δίκαιος τουρισμός, ο αλληλέγγυος και υπεύθυνος τουρισμός κλπ

- Ο οικολογικός τουρισμός είναι η γενική ιδέα για τη φυσική εκμετάλλευση (εμπορευματοποίηση) των πόρων ως τουριστικών προϊόντων, με βιώσιμο τρόπο (CDX, 2011). Κατά τη γνώμη ορισμένων ερευνητών μόνο ο τουρισμός σε προστατευόμενο φυσικό περιβάλλον και εθνικά πάρκα θεωρείται ότι είναι οικοτουρισμός. Η έννοια του οικοτουρισμού ορίστηκε για πρώτη φορά το 1983 από το μεξικάνο Hector Ceballos-Lascurain (στη συνέχεια, διευθυντή του Επιτροπής Οικοτουρισμού της Διεθνούς Ένωσης για την Προστασία της Φύσης).

Στην πραγματικότητα ήταν μια έννοια που δημιουργήθηκε για να περιγράψει ένα τουριστικό ταξίδι, που βασίζεται στη γνώση και την ανακάλυψη, σε ένα προστατευμένο φυσικό περιβάλλον, με έμφαση στην ευαισθητοποίηση των τουριστών ως προς το περιβάλλον.

- Ο οικοτουρισμός ή πράσινος τουρισμός (Tsounta, 2008) εντάσσεται στον οικολογικό τουρισμό έχοντας ως κύριο στόχο τη διατήρηση της φύσης ή τη γνωριμία με σπάνια είδη. Η δραστηριότητα του οικοτουρισμού εμπεριέχει ένα σημαντικό εκπαιδευτικό και ερμηνευτικό συστατικό καθώς και υποστήριξη για την επαύξηση της ενημέρωσης για την αναγκαιότητα της διατήρησης του φυσικού και πολιτισμικού κεφαλαίου. Ο οικοτουρισμός πρέπει να επιφέρει ελάχιστες συνέπειες στο περιβάλλον και πρέπει επίσης να συνεισφέρει στην ευημερία του τοπικού πληθυσμού. Ο οικοτουρισμός έγινε ευρέως γνωστός στις αρχές της δεκαετίας του '90 στη Βόρεια Αμερική, ως μία απάντηση αντίδρασης στο αυξανόμενο ενδιαφέρον για την άγρια φύση και είναι ένας τύπος υπεύθυνου ταξιδιού, σε φυσικό περιβάλλον, που συνεισφέρει στη διατήρηση του περιβάλλοντος και της βελτίωσης των συνθηκών της ζωής του τοπικού

πληθυσμού (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2003). Τα προϊόντα οικοτουρισμού δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στη φύση, σε περιοχές που δεν έχουν βεβηλωθεί ιδιαίτερα από τον άνθρωπο. Ο οικοτουρισμός συμπεριλαμβάνει το σεβασμό για τις τοπικές περιοχές και του πολιτισμού αυτών αναφορικά με τη διατηρήσιμη ανάπτυξη. Στην παγκόσμια συγκέντρωση για τον οικοτουρισμό που έγινε στο Κεμπέκ του Καναδά το 2002, δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην εγγενή αλληλεγγύη και τις ανθρώπινες διαστάσεις αυτού του τουριστικού τύπου. Στη συγκέντρωση αυτή, υιοθετήθηκε η Δήλωση που αφορά τον οικοτουρισμό και συμπεριλαμβάνει την εκτίμηση ότι αυτός ο τύπος τουρισμού συμπεριλαμβάνει τις αρχές του αειφόρου τουρισμού όσον αφορά τα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά αποτελέσματα και υιοθετήθηκαν επίσης οι Αρχές του Οικοτουρισμού. Από την άλλη πλευρά, η Συμμαχία της Παγκόσμιας Φύσης δήλωσε την οριστικότητα του οικοτουρισμού: «να θαυμάζει, μελετά, εκτιμά το τοπίο, τη γλωρίδα, τα άγρια ζώα και οποιοδήποτε πολιτισμικό χαρακτηριστικό μίας περιοχής». Για μερικές χώρες, ο οικοτουρισμός (Buckley, 2009) δεν είναι απλώς μία οριακή δραστηριότητα, η οποία έχει ως στόχο τη χρηματοδότηση δράσεων προστασίας του περιβάλλοντος αλλά ένας τομέας που μπορεί να αποτελέσει την ατμομηχανή της εθνικής οικονομίας και ένας τρόπος δημιουργίας σημαντικού εισοδήματος. Για παράδειγμα σε χώρες όπως είναι ο Ισημερινός, η Κένυα, η Μαδαγασκάρη και η Κόστα Ρίκα, ο οικοτουρισμός είναι η κύρια πηγή απόκτησης ξένου συναλλάγματος. Υπάρχουν ακόμα άνθρωποι που δεν καταλαβαίνουν τη σημασία του οικοτουρισμού και θεωρούν ότι αφορά απλά τη δημιουργία ενός ξενοδοχείου σε ένα καταπράσινο περιβάλλον, σε ένα εντυπωσιακό τοπίο, αγνοώντας ότι αυτή η επένδυση καταστρέφει το τοπικό οικοσύστημα. Οι άνθρωποι που υποστηρίζουν κάτι τέτοιο θεωρούν ότι ο οικοτουρισμός θα πρέπει πρώτα απ'όλα να αυξήσει το ενδιαφέρον για την ομορφιά και την ευθραυστότητα της φύσης αλλά δεν γνωρίζουν ότι με τη στάση τους συνεισφέρουν στην υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος με τη χρήση π.χ. πισινών, εξαιρειστήρων κτλ. Τέτοιου τύπου δραστηριότητες ονομάζονται από τους επαγγελματίες του τουριστικού τομέα «πράσινο πλυντήριο» και θεωρείται ότι αυτός ο τύπος δραστηριοτήτων στην πραγματικότητα συγκαλύπτει ένα τύπο μαζικού τουρισμού, συμβατικός αλλά θεωρείται

«πράσινος» τουρισμός. Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι ΗΠΑ αποτελούν την κύρια άνοιξη των οικοτουριστών (πάνω από 5 εκατομμύρια ετησίως), οι υπόλοιποι οικοτουρίστες προέρχονται από την Ευρώπη και από την ελίτ λίγων Νότιων χωρών.

- Ο πράσινος τουρισμός εκπροσωπείται από όλες τις ειδικές μορφές τουριστικής κυκλοφορίας, με ανάπτυξη σε τέλεια αρμονία με το φυσικό και κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής λήψης. Ορίζεται, επίσης, ως το σύνολο των μορφών τουρισμού που προωθούνται με το τέλος της βελτίωσης των κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων. (Jafari, 2003).
- Μαλακός τουρισμός (Honey, 2008). Εκτός από το πεδίο εφαρμογής της διατήρησης της φύσης, το οποίο είναι ένα κοινό χαρακτηριστικό για όλους τους τύπους τουρισμού, που στοχεύουν στην περιβαλλοντική συμβατότητα, καθώς και στην προστασία της υγείας του ανθρώπου, αυτό το είδος του τουρισμού έχει άλλους στόχους: αφενός, κοινωνικούς σκοπούς (σεβασμός για τα έθιμα, τις παραδόσεις, τις κοινωνικές και οικογενειακές δομές του τοπικού πληθυσμού), και από την άλλη πλευρά, οικονομικούς σκοπούς (δίκαιη κατανομή του εισοδήματος, τουρισμός που προσφέρει διαφοροποίηση). Ο μαλακός τουρισμός θέτει εαυτόν μακριά από τις τεχνητές και απρόσωπες μορφές του μαζικού τουρισμού.
- Ο αγροτουρισμός είναι μία από τις πιο αποτελεσματικές λύσεις για εναρμόνιση των απαιτήσεων του τουρισμού και της διατήρησης του περιβάλλοντος και αειφόρων κανόνων ανάπτυξης (Tsounta, 2008). Υπό μία ευρεία έννοια, ο αγροτικός τουρισμός αναφέρεται στις διακοπές σε μία αγροτική περιοχή (Honey, 2008) αλλά αυτός ο ορισμός είναι μάλλον ανακριβής, δημιουργώντας αποκλίνουσες απόψεις όσον αφορά το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά του αγροτουρισμού, από την απλή παραμονή σε αγροτικές περιοχές, μέχρι την υπακοή σε αυστηρά κριτήρια που σχετίζονται με τη συμπεριφορά των τουριστών – καταναλωτών όπως είναι: η κατανάλωση αγροδιατροφικών προϊόντων από τους καλεσμένους σε ένα αγρόκτημα και η συμμετοχή σε οικονομικές δραστηριότητες που συνδέονται με το αγρόκτημα κτλ. Στο παρόν πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας, ο αγροτουρισμός ορίζεται (Buckley, 2009) τουριστική διατίμηση: των αγροτικών περιοχών, των φυσικών πόρων, της

πολιτιστικής κληρονομιάς, των αγροτικών κατασκευών, των παραδόσεων του χωριού και των προϊόντων της γης. Μέσα από τα επώνυμα προϊόντα που είναι αντιπροσωπευτικά της περιφερειακής ταυτότητας που καλύπτουν τις ανάγκες των καταναλωτών για διαμονή, φαγητό ψυχαγωγία και άλλες υπηρεσίες. Εάν η σφαίρα που καλύπτεται από τον αγροτικό τουρισμό είναι ευρύτερη και αναφέρεται σε όλες τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται κατά τη διαμονή τους στο αγροτικό περιβάλλον, ανεξάρτητα από τον τύπο της μονάδας καταλύματος, ο αγροτουρισμός είναι πιο άκαμπτος στο σεβασμό μιας σειράς κανόνων διακοπών και λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού στα νοικοκυριά και στις αγροτικές εγκαταστάσεις. Ο αγροτουρισμός, ως εκ τούτου, (Buckley, 2009) αφορά τη διαμονή σε ένα νοικοκυριό (πανσιόν, αγρόκτημα), την κατανάλωση γεωργικών προϊόντων που προέρχονται από το εν λόγω νοικοκυριό, καθώς και τη συμμετοχή έως έναν βαθμό, σε ορισμένες από τις συγκεκριμένες γεωργικές δραστηριότητες. Προκειμένου να αντιμετωπισθεί η αυξανόμενη ζήτηση για συμμετοχικές αγροτικές τουριστικές φόρμες, η διαμονή που προσφέρεται στο αγροτικό περιβάλλον εμπλουτίστηκε συμπεριλαμβάνοντας θεματικές διακοπές οι οποίες προσκαλούν τους τουρίστες να ανακαλύψουν τη φύση (περίπατοι ή ιππασία), τοπικές ή περιφερειακές γαστρονομικές τάξεις, κρασί και παραδοσιακά τρόφιμα.

- Ο κοινοτικός τουρισμός εστιάζει στο να συμπεριλαμβάνει τοπικούς πληθυσμούς σε μία τουριστική ανάπτυξη που έχει προσαρμοσθεί προς όφελός τους: κατασκευάζουν και διαχειρίζονται τις δομές παραμονής καθώς και τοπικές υπηρεσίες που προσφέρονται στους τουρίστες.

Οι τοπικοί πληθυσμοί έχουν απόλυτο έλεγχο στο εισόδημα που δημιουργήθηκε από τον τουρισμό, ένα μεγάλο μέρος του εισοδήματος προορίζεται να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής της κοινότητας δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στη φύση και στις παραδόσεις του τοπικού πληθυσμού. Αυτός ο τύπος τουριστικής ανάπτυξης συνδυάζεται συχνά με δραστηριότητες ανάπτυξης της παραγωγής όπως είναι μεταμόρφωση των αγροτικών προϊόντων ή εργαστήρια χειροποίητων προϊόντων, των οποίων τα προϊόντα πωλούνται κυρίως στους τουρίστες.

- Δίκαιος τουρισμός. Αφορά μία έννοια (CDX, 2011) που συμπεριλαμβάνει την εφαρμογή μέσα στον τομέα των αρχών του δίκαιου εμπορίου. Εάν και είναι

λίγοτερο αναπτυγμένος από το δίκαιο εμπόριο, ο δίκαιος τουρισμός τίθεται σε εφαρμογή από έναν αυξανόμενο αριθμό τουριστικών ενώσεων και επιχειρήσεων οι οποίοι φιλοδοξούν να διασφαλίσουν ότι οι κοινότητες στους τουριστικούς προορισμούς αποκτούν εισόδημα μέσω των τουριστικών συναλλαγών με ταυτόχρονη αιεφόρο ανάπτυξη της κοινότητας. Ο δίκαιος τουρισμός αφορά (Buckley, 2009) για παράδειγμα: τουριστικές διακοπές που πραγματοποιούνται λαμβάνοντας συμβουλές από κοινοπραξίες τοπικών κοινοτήτων και τον τοπικό πληθυσμό, συνεργασία και συνδυασμένη προσπάθεια για εκπόνηση διακοπών. Δίκαιη ανταμοιβή των τοπικών εταίρων μέσω της συνολικής διαφάνειας του μηχανισμού τιμών των τουριστικών προϊόντων. Δέσμευση σε μία σχέση διαρκείας με τους τοπικούς πληθυσμούς με μοναδικό σκοπό τη βελτίωση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών των τουριστικών προορισμών. Οι τουρίστες θα πρέπει επίσης να εκπαιδευθούν να είναι υπεύθυνοι μέσω πληροφοριακών εκστρατειών σχετικά με τις συνέπειες των διακοπών. Κυρίως, ο δίκαιος τουρισμός αναφέρεται σε μία σειρά κριτηρίων που εστιάζει στην πλευρά των κατοίκων και του περιβάλλοντος, συναντήσεις μεταξύ των τουριστών και των ντόπιων καθώς επίσης στην αιεφορία της τουριστικής προόδου για τις τοπικές κοινότητες. Κατ'αυτό τον τρόπο, τα τουριστικά έργα εκπονούνται από τις κοινότητες ή τουλάχιστον σε συνεργασία μαζί τους. Οι κοινότητες συμμετέχουν αποτελεσματικά στις δραστηριότητες που δημιουργούνται για τους επισκέπτες μέσα στους τουριστικούς προορισμούς με πιθανότητα τροποποίησης, επαναπροσανατολισμού ή διακοπής τους.

- Αλληλέγγυος και υπεύθυνος τουρισμός. Σύμφωνα με τον ορισμό του Διεθνούς Φόρουμ για τον αλληλέγγυο τουρισμό στη Μασσαλία της Γαλλίας το 2003, ο αλληλέγγυος και υπεύθυνος τουρισμός είναι μία κοινωνική κίνηση που στοχεύει στη διατήρηση υπό έλεγχο και στη διατήρηση της τουριστικής οικονομίας προς όφελος των τοπικών κοινοτήτων στους προορισμούς σε μεσολάβηση εδαφικής ανάπτυξης. Αυτή η μεσολάβηση έχει δημιουργηθεί εξ ολοκλήρου με τους ανθρώπινους, πολιτισμικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς πόρους της κοινωνίας που σχηματίζουν το πλαίσιο ζωής των τοπικών κοινοτήτων (Jafari, 2003). Αυτός ο τύπος τουρισμού περιλαμβάνει την υπευθυνότητα που πρέπει να έχουν όλοι οι συμμετέχοντες: του ντόπιου πληθυσμού, των ενδιαμέσων και των

τουριστών, την υπευθυνότητα που βασίζονται στα τοπικά έθιμα και αξίες αναφορικά με το περιβάλλον καθώς και μία δίκαιη αναδιανομή του εισοδήματος που δημιουργείται. Ως εκ τούτου, ο δίκαιος τουρισμός, δίνει έμφαση στη σωστή αμοιβή των διαφόρων οντοτήτων που παρεμβαίνει στην παραγωγή και εμπορευματοποίηση των τουριστικών προϊόντων, ιδιαίτερα για τον τοπικό πληθυσμό. Κάποιος μπορεί να υποθέσει ότι οι τουρίστες θα συμφωνήσουν να πληρώσουν περισσότερα για υπηρεσίες, γνωρίζοντας ότι η διαφορά θα προσφέρει καλύτερες αμοιβές στους παροχείς βασικών υπηρεσιών. Όπως και με τα καταναλωτικά αγαθά, οι βιώσιμες τουριστικές υπηρεσίες τείνουν να βασίζονται σε εμπορικά σήματα που πιστοποιούν την ποιότητα τους. Ο αλληλέγγυος τουρισμός καθιερώνει ακριβέστερα ένα παράθυρο διαλόγου, αλληλεγγύη, αμοιβαία σχέση βοήθειας μεταξύ των τουριστών (κυρίως κάτοικοι ανεπτυγμένων χωρών), από τη μία πλευρά και τους οικοδεσπότες τους, από τις αναπτυσσόμενες χώρες, από την άλλη. Με τον αλληλέγγυο τουρισμό, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις των ανεπτυγμένων χωρών, συμμετέχουν σε εταιρικές σχέσεις με άλλες ΜΚΟ από τις αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες με τη σειρά τους, σχετίζονται με τις τοπικές κοινότητες. Αυτός ο τύπος τουρισμού παραμένει λιγότερο γνωστός στο μεγαλύτερο κοινό και πάσχει από έλλειψη ελέγχου, ποιότητας και συνεταιρισμού. Οι επιχειρήσεις του δίκαιου και κοινωνικού τουρισμού, βασίζονται σε δύο στρατηγικά στοιχεία: 1) οι πληθυσμοί του Νότου είναι ο αδύναμος κρίκος της αλυσίδας του τουρισμού, όταν έρχονται αντιμέτωποι με μεγαλύτερους παίκτες που αποσκοπούν στη μεγιστοποίηση των κερδών, ενώ ο ανταγωνισμός μειώνει δραματικά τα οφέλη τους. 2) ένα αυξανόμενο μέρος των τουριστών από το Βορρά, αλλά και πολλές μη κυβερνητικές οργανώσεις καθώς και άλλες ενώσεις πολιτών είναι έτοιμοι να υποστηρίξουν αυτή τη διαδικασία ενοποίησης των τοπικών κοινωνιών και να μεγιστοποιήσουν τα οικονομικά αποτελέσματα για το άμεσο όφελος αυτών των πληθυσμών, ευνοώντας την ανακάλυψη, με σεβασμό της ταυτότητας και των αξιών. Ο υπεύθυνος τουρισμός αποδεικνύει ότι παρόλο που βασίζεται στην αγορά, στις εμπορικές αρχές, μια εναλλακτική λύση για τη μαζική κατανάλωση του τουριστικού προϊόντος είναι πιθανή. Όντας ένα πειραματικό πεδίο για τον τουρισμό του μέλλοντος, ο υπεύθυνος τουρισμός αξιοποιεί την εξειδίκευση των

διαφόρων περιοχών, την κληρονομιά και την τοπική κουλτούρα και τις καλές διασυννοριακές πρακτικές, όπως είναι η κατανομή του οφέλους στο πλαίσιο των τοπικών πληθυσμών στον τόπο προορισμού. Ο υπεύθυνος τουρισμός καλύπτει τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού κυρίως των: οικοτουρισμού, αλληλέγγυου, του τουρισμού της κοινότητας και του τουρισμού "υπέρ των φτωχών". Ο ολοκληρωμένος τουρισμός θεωρείται ότι είναι τοπικός τουρισμός, που αναπτύχθηκε σε αγροτικές περιοχές, εισερχόμενος τουρισμός που αναπτύχθηκε από τους κατοίκους, τουρισμός για συνάντηση και αλληλεξάρτηση. Ο συγγεόμενος χαρακτήρας αντιστοιχεί σε μια σχέση που δημιουργήθηκε μεταξύ των διαφόρων τοπικών φορέων προκειμένου να παρέχουν την υπηρεσία (Tsounta, 2008)

Ένα κοινό χαρακτηριστικό αυτών των μορφών τουρισμού είναι η συμβολή τους στην τοπική ανάπτυξη του πληθυσμού. Τα άλλα χαρακτηριστικά αναφέρονται στη στρατηγική, στους τρόπους λειτουργίας, στην αποδοτικότητα, στα εξειδικευμένα τμήματα της αγοράς, στα ανθρώπινα και τα οικονομικά μέσα που αποσκοπούν σε αναπτυξιακές δράσεις (Ηγουμενάκης, 2000). Οι τυπικές μορφές τουρισμού (κλασικές) αποτελούν το αντικείμενο πολλών επικρίσεων. Για παράδειγμα, οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν μπορούν να "κυριαρχήσουν" στις τουριστικές ροές, που ελέγχονται γενικά από διεθνείς ομάδες από βιομηχανικές χώρες, και το εξωτερικό ισοζύγιο πληρωμών είναι συχνά αρνητικό στις αναπτυσσόμενες χώρες, δεδομένου ότι τα εισοδήματα σε ξένο νόμισμα δεν αρκούν για να καλύψουν την εισαγωγή προϊόντων που χρειάζονται.

Από κοινωνική άποψη, τα τουριστικά επαγγέλματα είναι συνήθως κακοπληρωμένα και είναι ως επί το πλείστον εποχιακά και με λίγες δυνατότητες για απόκτηση πραγματικών προσόντων. Λέγεται ότι ο τουρισμός διαρρηγνύει τον κοινωνικό ιστό (Ηγουμενάκης, 2000), κλονίζει τις πολιτιστικές βάσεις και βαθαίνει τις κοινωνικές ανισότητες, με την εισαγωγή μη βιώσιμων προτύπων κατανάλωσης. Με τα μεταφορικά μέσα, τις εκπομπές αερίων που δημιουργούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου και οι οποίες συμβάλλουν στην πλανητική ανισορροπία, και με τις επιπτώσεις τους στη Γη, λαμβάνουν χώρα φαινόμενα όπως είναι η ρύπανση, η υπερεκμετάλλευση και η υποβάθμιση του τοπίου. Από τη σκοπιά των τοπικών και διεθνών περιορισμών, η εξάρτησή του από την κοινή γνώμη, τις τάσεις της μόδας,

τα πρότυπα των καταναλωτών κ.λπ., συντελούν στο να παρουσιάζει ο τουρισμός μια σειρά από αδύνατα σημεία.

Ως εκ τούτου, ένας από τους κινδύνους για τον υπεύθυνο τουρισμό είναι ο κορεσμός των χώρων, τόπων, κοινοτήτων και των υπευθύνων για την υποδοχή τουριστών, από ένα μηχανικό αποτέλεσμα μεγάλης αύξησης της συχνότητας. Ένας άλλος κίνδυνος είναι ο πειρασμός δημιουργίας niches, πολύ μικρά πελατειακά τμήματα, καθώς και την άσκηση ενός ελιτισμού για τον προορισμό, τα προϊόντα, το έδαφος ή τον πελάτη. Μερικές τουριστικές ενώσεις και μερικοί tour-operators έχουν δεσμευθεί δημοσίως να αλλάξουν τις πρακτικές τους και να υποστηρίξουν τα τοπικά έργα από προορισμούς, προκειμένου να βοηθήσουν τους κατοίκους να αναπτυχθούν.

Μια τέτοια στάση θεωρείται ότι είναι φυσιολογική όταν προέρχεται από τον τομέα των συλλόγων/ενώσεων, αλλά είναι περίεργο όταν προέρχεται από φορείς της τουριστικής αγοράς. Για να βγει από την ασάφεια της προσφοράς είναι αναγκαίο να απευθυνθεί στον πελάτη, επειδή η προσφορά αυτή αντιστοιχεί σε πραγματική ζήτηση, αν και εξακολουθεί να μειώνεται ο όγκος, τόσο στην Ευρώπη όσο και στη Βόρεια Αμερική, και αποφέρει οφέλη σε αυτές που οργανώνουν αυτό το είδος των ενεργειών (Tsounta, 2008).

2. Η επίδραση του εναλλακτικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη

Η επίδραση του εναλλακτικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη έχει πολλές πτυχές, θα ξεκινήσουμε από την οικονομική επίδραση του εναλλακτικού τουρισμού και συγκεκριμένα στις αγροτικές περιοχές. Σε ένα σύνολο 59 περίπου μελετών που έγιναν οι τριάντα πέντε απέδειξαν ότι τα οικονομικά οφέλη της τουριστικής ανάπτυξης καρπώνονταν από ορισμένα άτομα και όχι σε ολόκληρη την κοινότητα. Οι υπόλοιπες μελέτες έδειξαν ότι τα οφέλη διαχέονταν σε όλα τα μέλη της κοινότητας, συχνά με την μορφή ενός κοινοτικού έργου ή πόρου. Έξι από αυτές τις κοινότητες δημιούργησαν προϋποθέσεις μέσα στις κοινότητές τους έτσι ώστε τα οικονομικά οφέλη να κατευθύνονται σε άτομα που ασχολούνταν με τον τουρισμό ενώ συνεισέφεραν επίσης σε ένα κοινοτικό πόρο (Borman, 1999, Rodriguez, 1999). Η κατανομή του οικονομικού οφέλους μέσα στις κοινότητες έδειξε και κάποια άλλα ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Ειδικότερα, πέντε μελέτες έδειξαν ότι η τοπική ελίτ επωφελούνταν από τα οικονομικά οφέλη του εναλλακτικού τουρισμού. Συχνά αυτό ήταν αποτέλεσμα της προνομιάς οικονομικής τους θέσης όταν ο τουρισμός πρωτοξεκίνησε στην κοινότητα. Η σύνθεση αυτή ήταν το αποτέλεσμα, εντοπίστηκαν σε πέντε μελέτες, ότι ξένα συμφέροντα έχουν να εξασφαλίσουν μερικά από τα οφέλη από την ανάπτυξη του τουρισμού σε ορισμένες κοινότητες του χωριού. Συχνά αυτά τα ξένα συμφέροντα ήταν άνθρωποι που είχαν έρθει στις κοινότητες του χωριού ως ταξιδιώτες και είχε επιστρέψει στην αξιοποίηση των επιχειρηματικών ευκαιριών, τις οποίες στη συνέχεια ανέπτυξαν προς όφελός τους. Η σύνθεση αυτή ήταν το αποτέλεσμα, που εντοπίστηκε σε πέντε μελέτες, ότι ξένα συμφέροντα εξασφάλισαν μερικά από τα οφέλη από την ανάπτυξη του τουρισμού σε ορισμένες κοινότητες. Συχνά αυτά τα ξένα συμφέροντα ήταν άνθρωποι που είχαν έρθει στις τοπικές κοινότητες ως ταξιδιώτες και είχαν επιστρέψει για να αξιοποιήσουν επιχειρηματικές ευκαιρίες, τις οποίες ανέπτυξαν στη συνέχεια. Ο συνδυασμός αυτών των αποτελεσμάτων δείχνουν ότι τα οφέλη της τουριστικής ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού δεν διαχέεται απαραιτήτως σε κάθε μέλος της κοινότητας. Λόγω αυτού του γεγονότος, δεν αποτελεί έκπληξη ότι οι μελέτες έδειξαν ότι ο τουρισμός προκαλούσε διχασμό μέσα στις κοινότητες σχετικά με τη διανομή του εισοδήματος. Δύο επιπλέον μελέτες (Daniel, 1998, Mulligan, 1999) διέκριναν διαφορές μέσα στις κοινότητες σχετικά με το ρυθμό και το επίπεδο της τουριστικής ανάπτυξης.

Ένα από τα αποτελέσματα που οι κάτοικοι έκριναν ως αρνητικό ήταν η αύξηση των τιμών της γης και των τροφίμων όπως αποδείχθηκε από έξι μελέτες (Hitchcock 1993, Stevens 1993, Robinson 1994, Shackley 1995, Smith 1994, Mulligan 1999). Άλλα σημαντικά αποτελέσματα της τουριστικής ανάπτυξης στην τοπική οικονομία ήταν ο ρόλος του τουρισμού στη μετατροπή της παραδοσιακής οικονομίας σε οικονομία της αγοράς που είναι κυρίαρχη σε όλο τον κόσμο. Δύο μελέτες το απέδειξαν (Stevens 1993, Hatton 1999a). Ωστόσο σε αυτές τις περιπτώσεις είναι πιθανόν άδικο να υποστηρίξει κάποιος ότι ο τουρισμός αποτελεί το μόνο λόγο για την αλλαγή των οικονομικών σχέσεων μέσα στην κοινότητα. Το τελικό οικονομικό αποτέλεσμα που προσδιορίστηκε από τις μελέτες ήταν ο ρόλος του τουρισμού στην παροχή επαγγελματικών ευκαιριών στα μέλη της κοινότητας. Ωστόσο, μόνο 14 μελέτες έδειξαν το συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Ωστόσο, λόγω της ευρείας γκάμας των μελετών (με διαφορετικούς σκοπούς η καθεμία), κάτι τέτοιο είναι κατανοητό. Πέντε από τις μελέτες αυτές κατηγοριοποίησαν τις δουλειές που δημιουργήθηκαν σε χαμηλόμισθες ή σε δουλειές χαμηλής εξειδίκευσης.

Άλλα αποτελέσματα είναι τα κοινωνικοπολιτισμικά. Ένα αρκετό ενδιαφέρον αποτέλεσμα το οποίο είναι κοινό σε πολλές μελέτες είναι ο ρόλος του τουρισμού στην τόνωση είτε στην αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος ή στην ενίσχυση της δέσμευσης της κοινότητας στις παραδοσιακές πρακτικές. Δεκαεννέα μελέτες που εξετάστηκαν υπογράμμισαν αυτό το σημείο. Ενώ κάτι τέτοιο απεικονίζει μια αισιόδοξη έκβαση της τουριστικής ανάπτυξης στον παραδοσιακό πολιτισμό των κοινοτήτων θα πρέπει να θυμόμαστε ότι το πλήθος των μελετών που εξετάστηκαν είναι ευρύ και οι προθέσεις των συντακτών ποικίλες. Ένα ενδιαφέρον αποτέλεσμα σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού στο πλαίσιο των τοπικών κοινοτήτων ήταν η εμφάνιση ή ενίσχυση της διαχείρισης και των πολιτικών θεσμών. Δέκα μελέτες σχολίασαν αυτό το αποτέλεσμα. Εννέα από τις μελέτες αυτές τόνισαν πως η ανάπτυξη ή η ενίσχυση των υπαρχόντων διαχειριστικών θεσμών ήταν ένας βασικός παράγοντας καθορισμού της επιτυχίας του τουρισμού στις τοπικές κοινότητες. Μόνο μία μελέτη αντέκρουσε αυτό το εύρημα (Belsky, 1999). Σε αυτή τη μελέτη, η δομή της διαχείρισης που εφαρμόστηκε στην κοινότητα σχεδιάστηκε από εξωτερικούς παράγοντες και δεν κατασκευάστηκε σε θεσμούς που λειτουργούν ήδη στην κοινότητα. Χωρίς έκπληξη παρατηρήθηκε ότι οι διαχειριστικοί θεσμοί που εφαρμόστηκαν απέτυχαν παταγωδώς. Τα αποτελέσματα της

τουριστικής ανάπτυξης για τις γυναίκες της κοινότητας ήταν ανάμεικτα. Επτά μελέτες εξέτασαν το αποτέλεσμα του εναλλακτικού τουρισμού στις γυναίκες. Τα αποτελέσματα αυτά συμπεριελάμβαναν: αλλαγές στον παραδοσιακό τρόπο ανατροφής των παιδιών, αυξημένες εργασιακές ευκαιρίες και κοινωνική ανεξαρτησία, μεγαλύτερος όγκος δουλειάς, ευκαιρία για ηγετικές και διευθυντικές θέσεις και αυξημένες ευκαιρίες για τις γυναίκες σε οριακές θέσεις. Σε τρεις από τις μελέτες περίπτωσης που καταγράφηκαν από τον Hatton (1999a) οι γυναίκες ανέλαβαν οριστικές και ελεγκτικές θέσεις σε σχέση με την τουριστική ανάπτυξη στην κοινότητά τους. Αυτό αποτελεί αντανάκλαση των ενδημικών πολιτισμικών και ιστορικών περιστάσεων της τοπικής κοινότητας καθώς και την πίστη ότι οι γυναίκες σε αυτές τις κοινότητες ήταν πιο αξιόπιστες και έδιναν μεγαλύτερη προσοχή στις λεπτομέρειες σε σχέση με τους άντρες. Τα αποτελέσματα για τους νέους των κοινοτήτων ήταν επίσης ανάμεικτα. Δεκαέξι μελέτες σχολίασαν άμεσα τα αποτελέσματα στην τουριστική ανάπτυξη στη νεολαία των τοπικών κοινοτήτων. Από αυτές, οι πέντε έδειξαν ότι ο τουρισμός είχε θετική επίδραση στις ζωές των νέων της κοινότητας γιατί τους παρείχε τη δυνατότητα να μείνουν στον τόπο τους γιατί μπορούσαν να αποκτούν εισόδημα από τις τουριστικές δραστηριότητες. Το ενδιαφέρον των τουριστών για την κουλτούρα της κοινότητας ενδυνάμωσε επίσης την αξία αυτής της κουλτούρας για τους νέους των κοινοτήτων. Δύο μελέτες (Michaud, Maranda et al. 1994, Borman 1999) τόνισαν το ρόλο του τουρισμού στην παροχή κινήτρων στους νέους στο να μάθουν περισσότερα για την παραδοσιακή κουλτούρα έτσι ώστε να συμμετέχουν σε τουριστικές δραστηριότητες. Ένα άλλο ενδιαφέρον αποτέλεσμα που συνδέεται με τους νέους των τοπικών κοινοτήτων είναι ο ρόλος που διαδραμάτισε ο τουρισμός στην προσφορά ή ακόμα και στη μεταφορά ισχύος από τους γεροντότερους στους νεαρότερους. Αυτό που δείχνει η συγκεκριμένη μελέτη (Matzke & Nabane, 1996) είναι ότι ο τουρισμός κερδίζει σε σημασία η πολιτική ισχύς που επενδύθηκε στα νεαρότερα μέλη μέσα στην κοινότητα η οποία και είναι αυξημένη γιατί είναι εκείνα που ασχολούνται με τους τουρίστες και ελέγχουν την κατεύθυνση του τουρισμού. Αυτό ισχύει ειδικότερα στην περίπτωση που ο τουρισμός αποτελεί τη μεγαλύτερη οικονομική επίδραση στην κοινότητα. Αντίθετα, ο Robinson (1994) στη μελέτη του έδειξε ότι οι τοπικοί πολιτικοί θεσμοί υποφέρουν γιατί οι νέοι είχαν όλο τους το ενδιαφέρον στραμμένο στην επαγγελματική τους ενασχόληση με τον τουρισμό. Ο αντίκτυπος της τουριστικής ανάπτυξης στον περιορισμό μετανάστευσης των νέων ανθρώπων από την

τοπική κοινότητα είναι ένα άλλο αποτέλεσμα που προσδιορίζεται από πολλές μελέτες. Το γεγονός αυτό σχετίζεται άμεσα με την αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης για τους νέους που φέρνει η τουριστική ανάπτυξη. Αν και οι περισσότερες μελέτες συνάγουν το αποτέλεσμα αυτό μόνο δύο (Hatton, 1999a, Telfer 2000) προσδιορίζουν ειδικά τους νέους ως αποδέκτες των ευκαιριών απασχόλησης που δημιουργούνται από τον τουρισμό. Μερικά από τα αρνητικά αποτελέσματα της τουριστικής ανάπτυξης για τους νέους των τοπικών κοινοτήτων είναι το αποτέλεσμα επίδειξης του τρόπου ζωής του τουρίστα στις προσδοκίες των νέων και η αντίστοιχη αύξηση στην επαιτεία από τους νέους.

Οι κοινότητες που είχαν αντιμετωπίσει και ξεπεράσει τα προβλήματα αυτά είχαν θέσει σαφείς κατευθυντήριες γραμμές για τους τουρίστες και τα τουριστικά γραφεία και τις οποίες θα έπρεπε να ακολουθήσουν όταν έρχονταν στο χωριό τους. Ένα από τα αποτελέσματα που εντοπίστηκαν σε επτά από τις μελέτες, αναγνώρισαν ως θετική επίδραση της τουριστικής ανάπτυξης τις ευκαιρίες που είχαν τα μέλη της κοινότητας για να αλληλεπιδρούν με τουρίστες που προέρχονται από περιβάλλον πολύ διαφορετικό από το δικό τους. Επτά μελέτες έδειξαν ότι οι ντόπιοι απολάμβαναν την ευκαιρία διεύρυνσης της κατανόησης άλλων ανθρώπων που βρίσκονταν έξω από τη δική τους πολιτισμική ομάδα. Ένα από τα βασικά στοιχεία αυτών των επιτυχημένων αλληλεπιδράσεων ήταν η ισότιμη σχέση μεταξύ των δύο ομάδων και ο ρόλος του ξεναγού όσον αφορά την εκπαίδευση σχετικά με τα πολιτισμικά και κοινωνικά ήθη των τοπικών κοινοτήτων. Μερικά από τα πιο αρνητικά αποτελέσματα που αναφέρθηκαν στις μελέτες τόνισαν ότι οι ντόπιοι υπέφεραν από διαταραχές όταν οι τουρίστες έρχονταν στην κοινότητά τους. Τέσσερις από τις μελέτες συγκεκριμενοποίησαν αυτά τα προβλήματα, ωστόσο, οι περισσότερες μελέτες αποκάλυψαν ότι οι ντόπιοι μπορούσαν να ανεχτούν τις διαταραχές αυτές εάν μπορούσαν να δουν άμεσα οικονομικά οφέλη από την επίσκεψη ή την τουριστική ανάπτυξη. Σχετικές με αυτές τις διαταραχές ήταν τα παράπονα από τους ντόπιους σχετικά με την ακατάλληλη ενδυμασία ή τη συμπεριφορά των τουριστών. Οι ντόπιοι το θεωρούσαν έλλειψη σεβασμού για την κουλτούρα τους.

Ο τουρισμός έχει όμως και περιβαλλοντικές επιδράσεις. Μία σημαντική επίδραση που είναι κοινή σε πολλές μελέτες ήταν ο ρόλος του τουρισμού στην προστασία και την επαύξηση του φυσικού περιβάλλοντος των τοπικών κοινοτήτων. Αυτό αποτελεί και βασικό στόχο του οικοτουρισμού και σε κάποιες περιοχές αποτελεί τη δικαιολογία γιατί

ο τουρισμός ήρθε σε αρκετές περιοχές. Ωστόσο, μία ανασκόπηση των μελετών αυτών δείχνει ότι ο τουρισμός παρέχει ανάμεικτα αποτελέσματα όσον αφορά την προστασία και τη διατήρηση των φυσικών περιοχών τόσο μέσα όσο και έξω από τις τοπικές κοινότητες. Δεκαοκτώ μελέτες ανέφεραν τα αποτελέσματα της τουριστικής ανάπτυξης στο περιβάλλον μέσα και έξω από τις τοπικές κοινότητες. Από τις μελέτες αυτές, οι εννέα έδωσαν έμφαση στον θετικό ρόλο που είχε η τουριστική ανάπτυξη μέσα ή κοντά στις κοινότητες αναφορικά με τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος συμπεριλαμβανομένης της άγριας ζωής (πανίδας και χλωρίδας). Σε όλες τις μελέτες οι κάτοικοι (που έπρεπε να αλλάξουν κάπως τον τρόπο ζωής τους) επωφελούνταν άμεσα από τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και της άγριας ζωής. Από αυτές, οι εννέα κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η τουριστική ανάπτυξη είχε τα ακόλουθα περιβαλλοντολογικά οφέλη: διατήρηση συγκεκριμένου είδους ζώου ((Edington & Edington, Alexander 1999, Honey, 1999), μείωση της λαθροθηρίας (Brockelman & Dearden 1990), διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος στις τοπικές κοινότητες (Christ 1998, Hitchcock 1993, Long & Wall, 1996, Matzke & Nabane, 1996). Σε αντίθεση με τις μελέτες που έδειχναν θετικά αποτελέσματα υπήρξαν μελέτες που έδειξαν αρνητικά αποτελέσματα όσον αφορά τις επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον εντός και στα περίχωρα των τοπικών κοινοτήτων. Στις μελέτες αυτές η τουριστική ανάπτυξη προκαλούσε τα ακόλουθα περιβαλλοντολογικά προβλήματα: συσσώρευση σκουπιδιών, η μόλυνση της γης και των υδάτινων πόρων. Στην περίπτωση της τουριστικής ανάπτυξης (Belsky, 1999), αυτή προκάλεσε σπασμωδικές κινήσεις ενάντια στη διατήρηση ειδικότερα σε εκείνους που δεν επωφελήθηκαν οικονομικά από τον τουρισμό.

3. Γεωγραφικά στοιχεία και κλίμα

Ο νομός Μαγνησίας (Artemidaview, 2015) εκτείνεται “από τους ορεινούς όγκους Μαυροβουνίου Πηλίου και του βόρειου τμήματος της Όθρυς, μεταξύ των οποίων σχηματίζονται οι πεδιάδες του Αλμυρού και του Βόλου Βελεστίνου, τις οποίες χωρίζει η χαμηλή βουνοσειρά του Χαλκοδονίου. Το Μαυροβούνι, ασβεστολιθικό και κρυσταλλικό όρος με πολλά δάση, ιδίως στο νότιο τμήμα του, καταλαμβάνει το βορειότερο τμήμα του νομού και συνεχίζεται στον νομό Λαρίσης, όπου βρίσκεται και η ψηλότερη κορυφή του (1.054 μ.). Προέκτασή του προς τα νότια αποτελεί το Πήλιο, το βασικό βουνό του νομού Μαγνησίας. Η Όθρυς κλείνει τον νομό Μαγνησίας προς τα νότια και τον χωρίζει από τον νομό Φθιώτιδος· η ψηλότερη κορυφή της (Γερακοβούνι, 1.726 μ.) βρίσκεται στα σύνορα ακριβώς των δύο νομών, αρχίζει από το ακρωτήριο Σταυρός, στην είσοδο του Παγασητικού, και προχωρεί στα δυτικά με κορυφές ολοένα ψηλότερες, για να φτάσει στον ψηλότερο όγκο της στο νοτιοδυτικό τμήμα του νομού (Ξεροβούνι, 1.454 μ.: Αραπάς 1.291 μ.). Προς την ακτή του Παγασητικού και απέναντι από το Τρίκερι, υψώνεται απομονωμένο το Χλωμό όρος. Η πεδιάδα του Αλμυρού, που απλώνεται μεταξύ του Χαλκοδονίου και της Όθρυς, είναι η βασική πεδιάδα του νομού Μαγνησίας. Η πεδιάδα Βόλου Βελεστίνου, χαμηλή περιοχή μεταξύ Χαλκοδονίου και Πηλίου, αποτελεί συνέχεια της μεγάλης πεδιάδας της Λάρισας. Στην περιοχή αυτή βρίσκεται και η αποξηραμένη σήμερα λίμνη Κάρλα ή Βοιβής. Η ακτή του νομού Μαγνησίας στο Αιγαίο είναι γενικά αλίμενη, καθώς το Μαυροβούνι και το Πήλιο κλείνουν απότομα προς τη θάλασσα, και μόνο σε λίγα σημεία σχηματίζονται χαμηλές παραλιακές ζώνες, όπου βρίσκονται μερικά από τα ωραιότερα χωριά του Πηλίου. Πιο νότια, μετά το ακρωτήριο Σηπιάς, η ακτή κάμπτεται προς τα δυτικά και σχηματίζει την είσοδο του Παγασητικού κόλπου, ο οποίος έχει σχηματιστεί από ευρεία καταβύθιση ύστερα από διαρρήξεις, στις οποίες οφείλονται και οι σεισμοί της περιοχής. Ο Παγασητικός αρχίζει από τα ακρωτήρια Καβούλια (στο Τρίκερι) δεξιά και Σταυρός αριστερά. Ο εσωτερικός διαμελισμός του παρουσιάζει αρκετή ποικιλία: στη δυτική ακτή του σχηματίζονται οι όρμοι Πτελεού, Νιε, Μαλιάπολης, Σούρπης και ο μεγαλύτερος όρμος του Αλμυρού· στον μυχό του σχηματίζεται ο κόλπος του Βόλου· στον ανατολικό του βραχίονα, που σχηματίζεται από το Πήλιο, η ακτή παρουσιάζει μεγαλύτερη ποικιλία· ανατολικά της εισόδου του

βρίσκονται τα νησάκια Παλαιό Τρίκερι, Πυθού, Στρογγύλη κ.ά. Το υδρογραφικό δίκτυο της Μαγνησίας είναι περιορισμένο. Η Όθρυς διαρρέεται από μικρούς ποταμούς, οι οποίοι αποχετεύουν συγχρόνως και την πεδιάδα του Αλμυρού: Πλατανόρεμα, Κοκάριος, Χολόρεμα. Τα νερά του Πηλίου αποχετεύονται κατευθείαν στο Αιγαίο. Το κλίμα της Μαγνησίας παρουσιάζει αρκετές διαφοροποιήσεις στις διάφορες περιοχές της, γενικά όμως είναι εύκρατο, επειδή η περιοχή δέχεται την ευεργετική επίδραση της θάλασσας. Ο Βόλος έχει μέση ετήσια θερμοκρασία 16,9°C, με μέση Ιανουαρίου 7,6°C και Ιουλίου 26,6°C. Οι βροχοπτώσεις δεν είναι μεγάλες (500600 χιλιοστά)· εξαίρεση αποτελεί το ανατολικό Πήλιο”.

3.1 Οικονομικά Στοιχεία

Ο Νομός Μαγνησίας χωρίζεται σε δύο παραγωγικές ζώνες την πεδινή και την ορεινή. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ το ακαθάριστο προϊόν του νομού Μαγνησίας κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια αντιστοιχεί στο 1,9-2,0% του ΑΕΠ της χώρας. Η Μαγνησία είναι δεύτερη σε παραγωγή στη Θεσσαλία μετά τη Λάρισα.

Το ακαθάριστο προϊόν του νομού κατά το διάστημα 1970-1994 υπερδιπλασιάζεται, ο τριτογενής τομέας παρουσιάζει μία σταθερή αύξηση, ο δευτερογενής μειώνεται διαρκώς ενώ ο πρωτογενής τομέας και ιδιαίτερα η γεωργία αυξάνεται μετά το 1990.

Πίνακας 1 – Χρήσεις Γης

Χρήσεις Γης	Έκταση (στρέμματα)	% ποσοστό
Καλλιεργήσιμη γη	898,8	34,1
Βοσκότοποι	1.093,7	41,5
Δάση	505,5	19,2
Υδάτινες Εκτάσεις	24,1	0,91
Οικισμοί	109,3	4,1
Λοιπές εκτάσεις	5,2	0,2
Σύνολο	2.636	100

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις ανέρχονται σε 984.111 στρέμματα και ανά είδος η κατανομή τους είναι ως εξής:

Πίνακας 2 – Είδος καλλιέργειας και έκταση

Είδος	Έκταση (στρέμματα)
Ετήσιες καλλιέργειες	395.132
Δενδρώδεις καλλιέργειες	282.699
Αμπέλια	4.212
Λοιπές εκτάσεις	49.216

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Ο δευτερογενής τομέας έχει ένα αρκετά μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων που απασχολούν περίπου 30.000 εργαζόμενους. Οι κυριότερες επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα είναι αυτές του μετάλλου, των τροφίμων και ποτών, ξυλείας, πλαστικών, κλωστοϋφαντουργίας, χημικών, κατασκευαστικών υλικών, υψηλής τεχνολογίας και ηλεκτρικών ειδών.

Η μεταλλουργική βιομηχανία είναι η πιο δυναμική και απασχολούνται σε αυτή περίπου 6.000 εργαζόμενοι. Σε αυτήν εντάσσονται επιχειρήσεις που είναι χυτήρια και παράγουν καλώδια, μεταλλικά εξαρτήματα μηχανών και κράματα. Στη βιομηχανία αυτή όμως εντάσσονται και επιχειρήσεις που εμπορεύονται μηχανές και μηχανικά εξαρτήματα.

Στη βιομηχανία τροφίμων εντάσσονται 100 περίπου επιχειρήσεις το αντικείμενο των οποίων είναι η συσκευασία αγροτικών προϊόντων καθώς και η εμφιάλωση ποτών. Υπάρχουν όμως και αρκετές επιχειρήσεις που έχουν ως αντικείμενο τη ζαχαροπλαστική, την εμφιάλωση νερού, την παραγωγή ελαιολάδου κλπ.

Τρίτη βιομηχανία στη δραστηριότητα του νομού είναι αυτή του ξύλου που πιο συγκεκριμένα ασχολείται με την κατασκευή επίπλων.

Ο τριτογενής τομέας όπως προαναφέρθηκε έχει σημειώσει σημαντική αύξηση λόγω του τουρισμού ο οποίος είναι θερινός και χειμερινός με πλήθος ξενοδοχειακών μονάδων και καταλυμάτων (Αλεξίου, 2003). Επίσης ανεπτυγμένο είναι και το εμπόριο γιατί το λιμάνι του Βόλου συνδέει τις ευρωπαϊκές αγορές με αυτές της Ανατολής.

3.2 Δημογραφικά στοιχεία

Ο Ν. Μαγνησίας σε σύγκριση με τους άλλους θεσσαλικούς νομούς έχει τη μεγαλύτερη πληθυσμιακή πυκνότητα αλλά και το μεγαλύτερο μέρος αστικού πληθυσμού καθώς και τη μεγαλύτερη αύξηση πληθυσμού τις τελευταίες δεκαετίες εάν και όπως θα δούμε με την οικονομική κρίση δέχτηκε σημαντικό πλήγμα.

Η πληθυσμιακή πυκνότητα δηλ. με άλλα λόγια ο αριθμός κατοίκων που αντιστοιχεί ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο στη Μαγνησία είναι 78,53 λίγο μικρότερο από αυτό του συνόλου της χώρας (83,08) αλλά είναι μεγαλύτερη από τη Λάρισα που έχει 51,91.

Κατά την περίοδο 1961-2001 ο νομός είχε πληθυσμιακή αύξηση και ήταν ο πρώτος σε αυτή ακολουθούμενος από το νομό Λαρίσης ενώ οι νομοί Τρικάλων και Καρδίτσας σημείωσαν σημαντική μείωση του πληθυσμού. Τη δεκαετία 1991-2001 ο νομός αυξήθηκε πληθυσμιακά κατά 4,3%, αύξηση που είναι μικρότερη από αυτή του συνόλου της χώρας (6,9%) αλλά μεγαλύτερη από τους άλλους θεσσαλικούς νομούς.

Όπως προαναφέρθηκε, η οικονομική κρίση δεν ευνόησε πληθυσμιακά το νομό. Έτσι το πρώτο δίμηνο του 2015 καταγράφηκαν μόλις 119 γεννήσεις έναντι 377 θανάτων που δείχνει ότι ο αριθμός των θανάτων είναι τριπλάσιος από αυτόν των γεννήσεων. Ο αρνητικός ρυθμός αυτός συνεχίζεται δεδομένου ότι εντός του 2014 υπήρξε πληθυσμιακή συρρίκνωση του νομού κατά 1.267 άτομα και οι θάνατοι ήταν 2,5 φορές περισσότεροι από τις γεννήσεις ενώ το 2015 όπως είδαμε έγιναν τριπλάσιοι.

Πίνακας 3 – Στοιχεία Αγροτικού Τομέα

Γεωγραφική Ενότητα	Πληθυσμός 2001	Ποσοστό συμμετοχής στο πληθυσμό της Χώρας 2001	Πυκνότητα		Ποσοστό μεταβολής πληθυσμού		Ποσοστό μεταβολής πληθυσμού		Ποσοστό αστικού πληθυσμού		Ποσοστό αγροτικού πληθυσμού	
			2001	2001	1961-2001	1991-2001	2001	2001				
Ελλάδα	10.964.020	100	83,08	30,7	6,8	72,8	27,2					
Θεσσαλία	753.888	6,88	3	53,71	8	8,4	7	2,6	13	60,6	3	39,4
Μαγνησία	206.995	1,89	8	78,53	9	27,6	10	4,3	29	73,2	4	26,8
Λάρισα	279.305	2,55	5	51,91	23	17,5	12	3,2	39	68	5	32
Τρίκαλα	138.047	1,26	22	40,79	37	-3,3	32	-0,6	47	48,6	28	51,4
Καρδίτσα	129.541	1,18	25	49,14	27	-15,1	42	2,1	44	37,5	38	62,5

Πηγή: ΕΣΥΕ, Allmedia, 2004

Πίνακας 4 – Πληθυσμιακή εξέλιξη 1951 -2001

	1951	1961	1971	1981	1991	2001
N. Μαγνησίας	153.808	162.285	161.392	182.222	198.434	206.995
Θεσσαλία	628.941	695.385	659.913	695.654	731.230	753.888
Ελλάδα	7.632.801	8.388.553	8.768.641	9.740.417	10.264.156	10.964.020

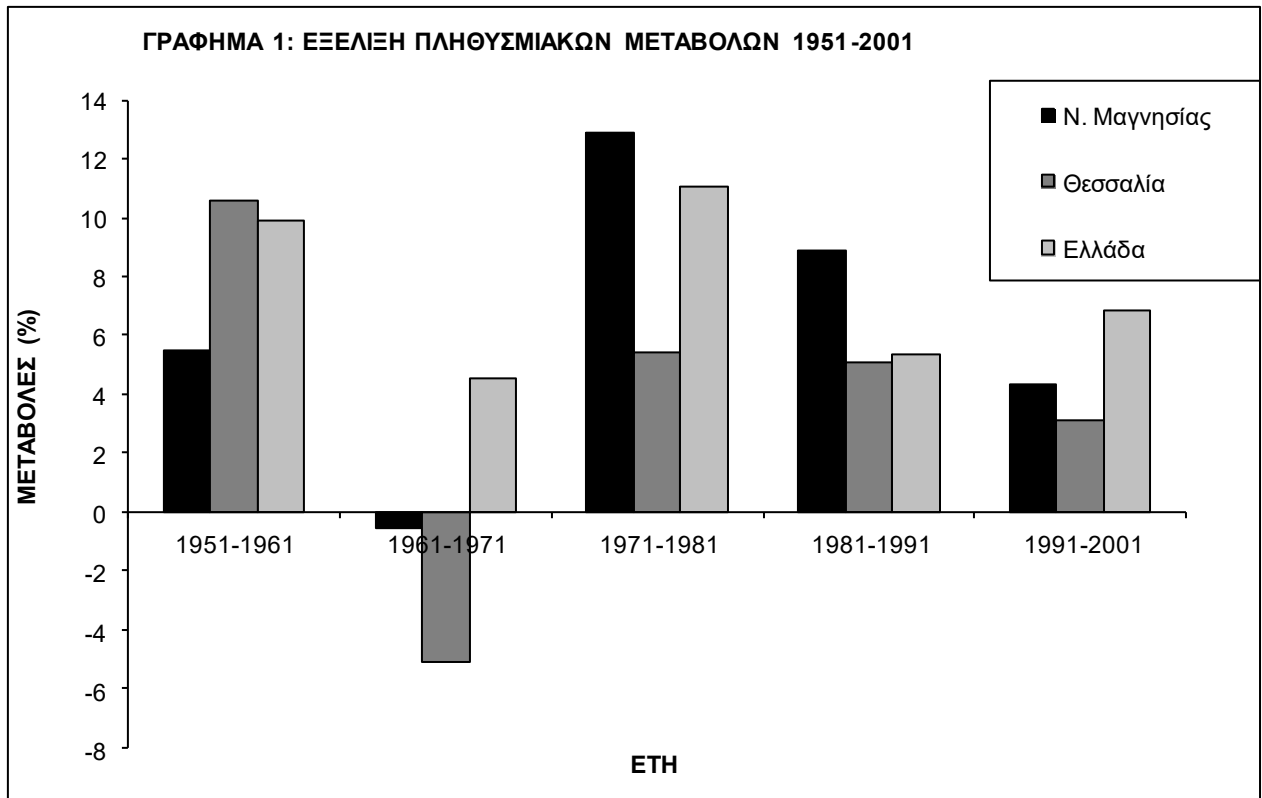
Πηγή: ΕΣΥΕ, Allmedia, 2004

Πίνακας 5 - Πληθυσμιακή εξέλιξη 1951-2001 (μεταβολές σε %)

	1951-1961	1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001
N. Μαγνησίας	5,51	-0,55	12,9	8,89	4,31
Θεσσαλία	10,56	-5,1	5,41	5,11	3,1
Ελλάδα	9,9	4,53	11,08	5,37	6,82

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2001

Εικόνα 1 - Εξέλιξη Πληθυσμιακών Μεταβολών 1951-2001

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2001, Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 6 - Πληθυσμός κατά ομάδες ηλικιών Ν. Μαγνησίας 1951-2001

	1951	1961	1971	1981	1991	2001
0-14	26,40%	29%	24%	23,30%	19,70%	15,62%
15-44	46,20%	47%	40%	39,10%	40,70%	42,76%
45-64	19%	17%	23%	24,30%	25,30%	24,45%
65+	8,40%	7%	13%	13,30%	14,30%	17,17%
Σύνολο	100%	100%	100%	100%	100%	100%

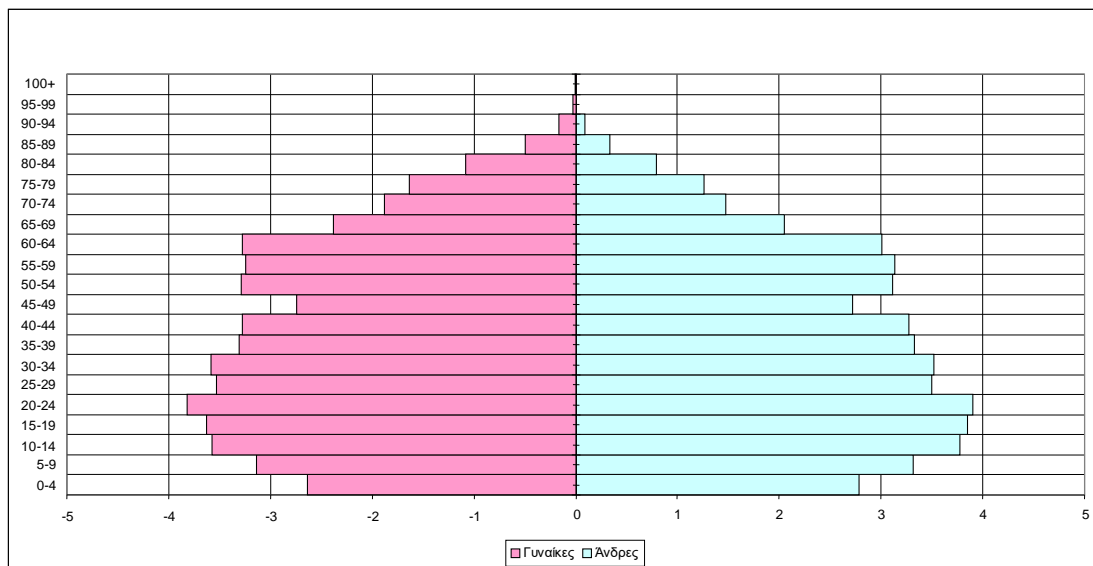
Πηγή: ΕΣΥΕ 2001, Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 7 - Κατανομή του πληθυσμού κατά ομάδες ηλικιών 5 ετών για τον Ν. Μαγνησίας και Ελλάδα για το 1991

Ηλικίες	Σύνολο Χώρας				Μαγνησία			
	Άνδρες	%	Γυναίκες	%	Άνδρες	%	Γυναίκες	%
0-4	286143	2,79	270844	2,64	5614	2,83	5322	2,68
5-9	341078	3,32	322356	3,14	6847	3,45	6400	3,23
10-14	387720	3,78	366726	3,57	7630	3,85	7198	3,63
15-19	394647	3,85	371958	3,63	6950	3,50	6609	3,33
20-24	399821	3,90	391591	3,82	6931	3,49	6706	3,38
25-29	359353	3,50	362398	3,53	6534	3,29	6631	3,34
30-34	361163	3,52	367777	3,58	6957	3,51	7136	3,60
35-39	342078	3,33	339238	3,31	6701	3,38	6440	3,25
40-44	336449	3,28	336802	3,28	6578	3,31	6578	3,31
45-49	278589	2,72	281374	2,74	5713	2,88	5798	2,92
50-54	319255	3,11	338060	3,29	6204	3,13	6889	3,47
55-59	322616	3,14	332648	3,24	6303	3,18	6453	3,25
60-64	308493	3,01	336371	3,28	6277	3,16	6669	3,36
65-69	210148	2,05	243707	2,38	4287	2,16	5011	2,53
70-74	150627	1,47	193396	1,88	3112	1,57	4111	2,07
75-79	129403	1,26	166749	1,63	2564	1,29	3383	1,70
80-84	81436	0,79	110621	1,08	1486	0,75	2130	1,07
85-89	34977	0,34	50895	0,50	671	0,34	1026	0,52
90-94	9378	0,09	16847	0,16	168	0,08	323	0,16
95-99	1523	0,01	2928	0,03	22	0,01	49	0,02
100+	511	0,00	1206	0,01	2	0,00	21	0,01
Σύνολο	5055408	49,27	5204492	50,73	97551	49,16	100883	50,84

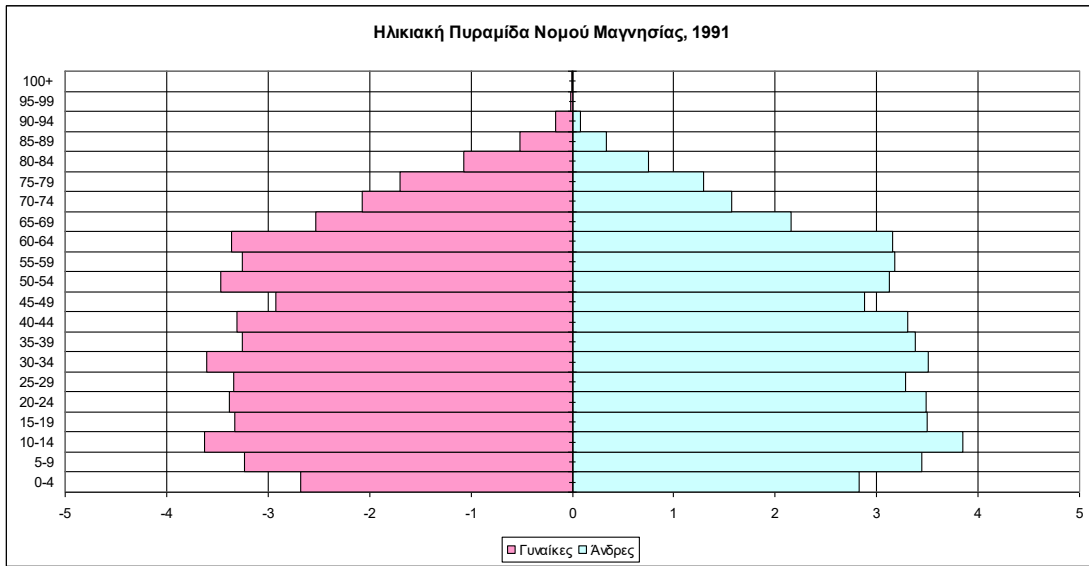
Πηγή: ΕΣΥΕ, Ιδία επεξεργασία,

Εικόνα 2 : Ηλικιακή Πυραμίδα για το σύνολο της Χώρας, 1991

Πηγή: ΕΣΥΕ, Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 3: Ηλικιακή Πυραμίδα για το νομό Μαγνησίας, 1991

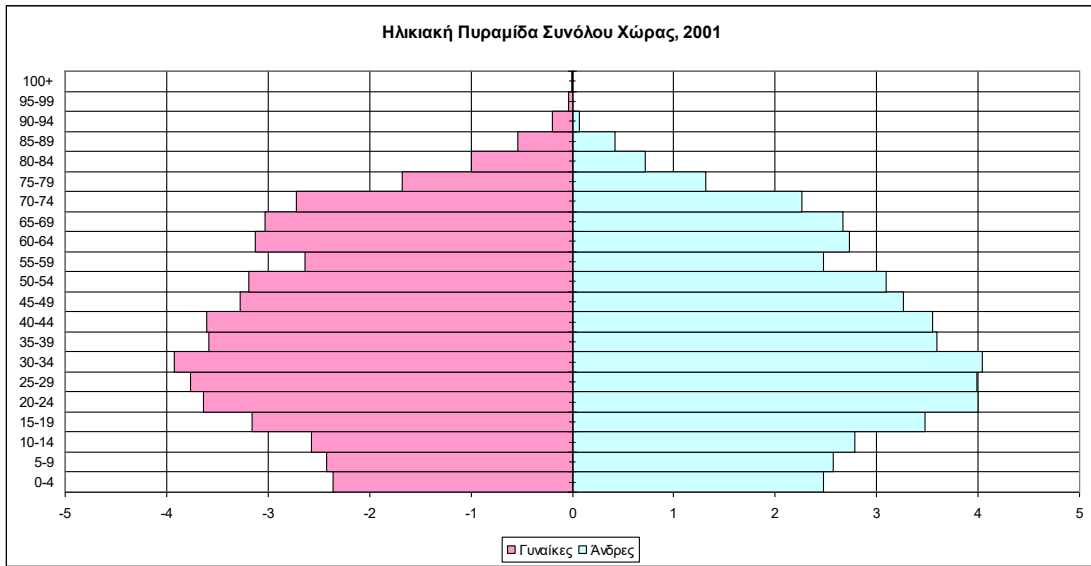
Πηγή: ΕΣΥΕ, Ίδια επεξεργασία

Πίνακας 8 - Κατανομή του πληθυσμού κατά ομάδες ηλικιών 5 ετών για τον Ν. Μαγνησίας και Ελλάδα για το 2001

Ηλικίες	Σύνολο Χώρας		Μαγνησία					
	Άνδρες	%	Γυναίκες	%	Άνδρες	%	Γυναίκες	%
0-4	271.306	2,48	258.093	2,36	5.008	2,44	4.856	2,37
5-9	280.484	2,57	264.621	2,42	5.337	2,60	5.128	2,50
10-14	305.404	2,79	280.991	2,57	6.141	3,00	5.563	2,71
15-19	380.500	3,48	345.674	3,16	7.680	3,75	6.662	3,25
20-24	437.018	4,00	398.445	3,64	7.644	3,73	6.823	3,33
25-29	436.199	3,99	411.228	3,76	7.465	3,64	6.953	3,39
30-34	441.543	4,04	428.389	3,92	7.886	3,85	7.633	3,72
35-39	392.326	3,59	391.087	3,58	6.932	3,38	7.134	3,48
40-44	387.644	3,55	394.299	3,61	7.350	3,59	7.484	3,65
45-49	356.135	3,26	357.840	3,27	6.814	3,32	6.530	3,19
50-54	338.090	3,09	349.259	3,19	6.497	3,17	6.567	3,20
55-59	271.095	2,48	289.120	2,64	5.418	2,64	5.867	2,86
60-64	298.181	2,73	341.893	3,13	5.634	2,75	6.810	3,32
65-69	291.600	2,67	331.645	3,03	5.472	2,67	6.393	3,12
70-74	247.136	2,26	297.882	2,72	4.802	2,34	5.761	2,81
75-79	144.761	1,32	184.157	1,68	2.845	1,39	3.556	1,73
80-84	78.700	0,72	109.493	1,00	1.571	0,77	2.193	1,07
85-89	45.961	0,42	59.233	0,54	855	0,42	1.115	0,54
90-94	8.045	0,07	21.455	0,20	138	0,07	360	0,18
95-99	770	0,01	4.697	0,04	13	0,01	89	0,04
>=100	528	0,00	1.170	0,01	7	0,00	19	0,01
Σύνολο	5.413.426	49,51	5.520.671	50,49	101.509	49,52	103.496	50,48

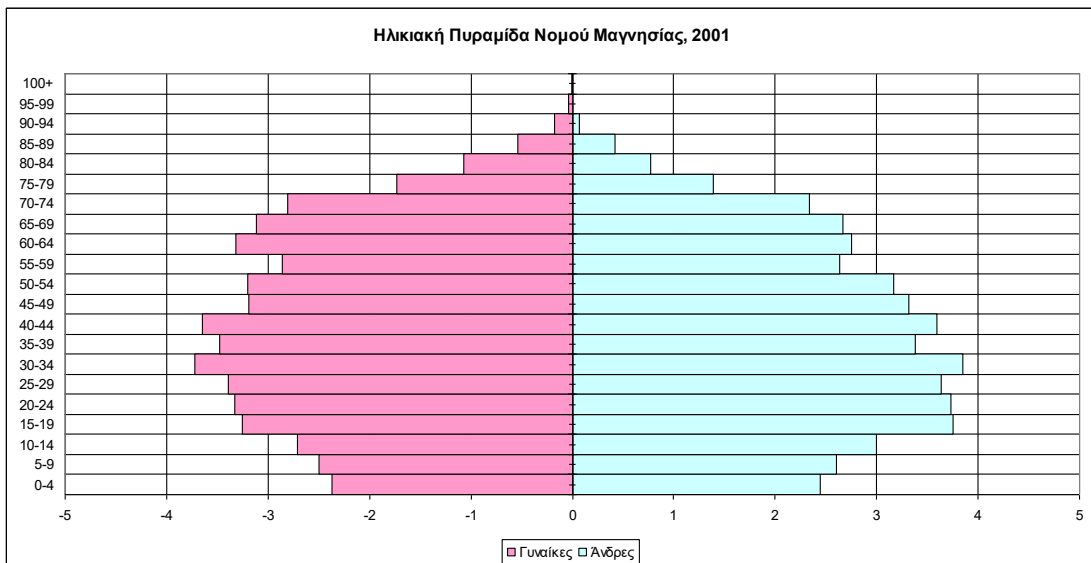
Πηγή: ΕΣΥΕ, Ίδια επεξεργασία

Εικόνα 4 - Ηλικιακή Πυραμίδα για το σύνολο της Χώρας, 2001

Πηγή: ΕΣΥΕ, Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 5: Ηλικιακή Πυραμίδα για το νομό Μαγνησίας, 2001

Πηγή: ΕΣΥΕ, Ιδία επεξεργασία, 2001

Πίνακας 9 - Πληθυσμός Καποδιστριακών Δήμων Ν. Μαγνησίας (1991-2001)

	Συνολικός Πληθυσμός 1991	Συνολικός Πληθυσμός 2001	Μεταβολή συνολικού πληθυσμού 1991-2001	Πυκνότητα πληθυσμού 2001	Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού (%) 1991	Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού (%) 2001
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	10.259.900	10.964.020	6,9	83	100	100
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	734.846	753.888	2,6	54	7,2	6,9
ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ	126.854	129.541	2,1	49	1,2	1,2
ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΗΣ	270.612	279.305	3,2	52	2,6	2,5
ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	198.434	206.995	4,3	79	1,9	1,9
ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	138.946	138.047	-0,6	41	1,4	1,3
ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	198.434	206.995	4,3	79	100	100
ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	77.192	82.439	6,8	2979	38,9	39,8
ΔΗΜΟΣ ΑΓΡΙΑΣ	5.435	6.112	12,5	242	2,7	3
ΔΗΜΟΣ ΑΙΣΩΝΙΑΣ	2.897	3.031	4,6	40	1,5	1,5
ΔΗΜΟΣ ΑΛΜΥΡΟΥ	14.046	12.987	-7,5	27	7,1	6,3
ΔΗΜΟΣ ΑΛΟΝΝΗΣΟΥ	2.985	2.700	-9,5	21	1,5	1,3
ΔΗΜΟΣ ΑΡΓΑΛΑΣΤΗΣ	2.415	2.158	-10,6	29	1,2	1
ΔΗΜΟΣ ΑΡΤΕΜΙΔΑΣ	4.448	4.583	3	159	2,2	2,2
ΔΗΜΟΣ ΑΦΕΤΩΝ	2.091	1.838	-12,1	23	1,1	0,9
ΔΗΜΟΣ ΔΗΓΟΡΑΣ	3.922	3.829	-2,4	40	2	1,8
ΔΗΜΟΣ ΙΩΛΚΟΥ	2.115	2.071	-2,1	1045	1,1	1
ΔΗΜΟΣ ΚΑΡΛΑΣ	5.531	5.198	-6	23	2,8	2,5
ΔΗΜΟΣ ΜΗΛΕΩΝ	3.767	3.513	-6,7	55	1,9	1,7
ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΡΕΣΙΟΥ	3.239	3.107	-4,1	57	1,6	1,5
ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ	6.440	7.411	15,1	92	3,2	3,6
ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ	29.018	31.929	10	504	14,6	15,4
ΔΗΜΟΣ ΠΟΡΤΑΡΙΑΣ	3.318	3.201	-3,5	141	1,7	1,5
ΔΗΜΟΣ ΠΤΕΛΕΟΥ	2.865	2.881	0,6	24	1,4	1,4
ΔΗΜΟΣ ΣΗΠΙΑΔΟΣ	2.699	2.358	-12,6	19	1,4	1,1
ΔΗΜΟΣ ΣΚΙΑΘΟΥ	5.096	6.160	20,9	123	2,6	3
ΔΗΜΟΣ ΣΚΟΠΕΛΟΥ	4.658	4.696	0,8	49	2,3	2,3
ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΡΠΗΣ	3.486	4.314	23,8	23	1,8	2,1
ΔΗΜΟΣ ΦΕΡΩΝ	6.855	6.116	-10,8	28	3,5	3
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΝΑΒΡΑΣ	899	987	9,8	8	0,5	0,5
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΕΡΑΜΙΔΙΟΥ	737	782	6,1	7	0,4	0,4
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΜΑΚΡΙΝΙΤΣΗΣ	651	898	37,9	15	0,3	0,4
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΚΕΡΙΟΥ	1.629	1.696	4,1	63	0,8	0,8

Πηγή: ΕΣΥΕ 1991, 2001, Ιδία Επεξεργασία

3.3 Εκπαιδευτικό επίπεδο

Ο νομός Μαγνησίας παρουσιάζει παρόμοια ποιοτικά χαρακτηριστικά με την υπόλοιπη επικράτεια αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης. Οι απόφοιτοι της στοιχειώδους εκπαίδευσης καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό και στη συνέχεια είναι οι απόφοιτοι της μέσης εκπαίδευσης. Στη συνέχεια είναι αυτή που δεν τελείωσαν τη στοιχειώδη εκπαίδευση και ακολουθούνται από τους αποφοίτους Γυμνασίου.

Η αναβάθμιση των πτυχιούχων αντιστοιχεί το έτος 2001 και ακολουθεί τη γενικότερη τάση στην Ελλάδα. Οι αγράμματοι μειώνονται δραστικά, αυξάνεται όμως το ποσοστό αυτών που δεν έχουν τελειώσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση.

Πίνακας 10 : Επίπεδο Εκπαίδευσης (Μαγνησία–Ελλάδα) για τα έτη 1991 και 2001

	1991				2001			
	ΜΑΓΝΗΣΙΑ	(%)	ΕΛΛΑΔΑ	(%)	ΜΑΓΝΗΣΙΑ	(%)	ΕΛΛΑΔΑ	(%)
Πτυχιούχοι Ανωτάτων	9.843	5,65	600.952	6,65	14.837	7,68	927.429	9,01
Πτυχιούχοι Ανωτέρων	3.932	2,26	185.002	2,05	19.529	10,11	1.098.835	10,67
Απόφοιτοι Μέσης Εκπαίδευσης	35.651	20,46	2.118.244	23,43	39.669	20,53	2.300.727	22,34
Απόφοιτοι Γυμνασίου	18.592	10,67	973.618	10,77	22.253	11,52	1.159.432	11,26
Απόφοιτοι Στοιχειώδους Εκπαίδευσης	72.933	41,86	3.583.297	39,64	62.602	32,41	3.139.901	30,49
Δεν τελείωσαν Στοιχειώδη Εκπαίδευση	20.462	11,74	960.720	10,63	26.351	13,64	1.299.021	12,62
Αγράμματοι	12.838	7,37	617.646	6,83	7.938	4,11	371.453	3,61
Σύνολο	174.251	100,00	9.039.479	100,00	193.179	100,00	1.0296.798	100,00

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2001, Ιδία Επεξεργασία

Το 2001 οι κάτοχοι μεταπτυχιακών και διδακτορικών τίτλων στο νομό είναι μεγαλύτεροι αριθμητικά από τους άλλους νομούς της περιφέρειας, πιθανόν αυτό να οφείλεται στην ύπαρξη Πανεπιστημίου στο νομό.

Πίνακας 11 : Επίπεδο Εκπαίδευσης 2001

	Σύνολο	Κάτοχοι διδακτορικού τίτλου	Κάτοχοι Μάστερ	Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ) Εκκλησιαστικής εκπαίδευσης	Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης	Πτυχιούχοι ΤΕΛ	Πτυ...
ΕΛΛΑΔΑ	10296798	27259	55628	844542	337739	362605	2300727	216122	
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	696754	625	1321	47484	18793	18636	125118	12143	
Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	193179	274	514	14049	6498	6098	39669	3445	
Ν. ΛΑΡΙΣΗΣ	264561	246	572	19141	7793	7200	49884	5289	
Ν. ΤΡΙΚΑΛΩΝ	125314	59	123	8310	2751	2796	19170	1893	
Ν. ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ	113700	46	112	5984	1751	2542	16395	1516	

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2001, Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 12: Επίπεδο Εκπαίδευσης 2001 (Ποσοστά %)

	Σύνολο	Κάτοχοι διδακτορικού τίτλου	Κάτοχοι Μάστερ	Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ) Εκκλησιαστικής εκπαίδευσης	Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης	Πτυχιούχοι ΤΕΛ	Πτυ...
ΕΛΛΑΔΑ(%)	100	0,27	0,55	8,27	3,31	3,55	22,54	2,10	
ΘΕΣΣΑΛΙΑ (%)	100	0,09	0,19	6,82	2,70	2,67	17,96	1,74	
Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ(%)	100	0,14	0,27	7,27	3,36	3,16	20,53	1,78	
Ν. ΛΑΡΙΣΗΣ (%)	100	0,09	0,22	7,24	2,95	2,72	18,86	2,00	
Ν. ΤΡΙΚΑΛΩΝ (%)	100	0,05	0,10	6,63	2,20	2,23	15,30	1,51	
Ν. ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ (%)	100	0,04	0,10	5,26	1,54	2,24	14,42	1,33	

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2001, Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 13: Η ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού

Γεωγραφική Ενότητα	Πτυχιούχοι 3 βάρθμιας εκπαίδευσης				Κάτοχοι μεταπτυχιακού ανά 1,000 κατοίκους				Πτυχιούχοι ανωτάτων σχολών ανά 1,000 κατοίκους				Πτυχιούχοι ανωτέρων σχολών ανά 1,000 κατοίκους			
	% συμμετοχής στη Χώρα		% συμμετοχής στην ενότητα		% συμμετοχής στη Χώρα		% συμμετοχής στην ενότητα		% συμμετοχής στη Χώρα		% συμμετοχής στην ενότητα		% συμμετοχής στη Χώρα		% συμμετοχής στην ενότητα	
	2001				2001				2001				2001			
Ελλάδα	1000,0	3	123,0	5	1000,0	5	7,6	11	1000,0	3	78,3	4	1000,0	4	29,6	6
Θεσσαλία	50,6	3	90,5	5	23,5	5	2,6	11	56,2	3	64,0	4	55,7	4	24,0	6
Μαγνησία	15,8	6	103,1	5	9,5	8	3,8	11	16,8	6	69,5	4	19,0	6	29,8	6
Λάρισα	20,6	5	99,4	8	9,9	7	2,9	20	22,6	4	69,4	5	23,3	5	27,1	10
Τρίκαλα	8,3	19	81,4	21	2,2	35	1,3	48	9,8	16	60,9	9	8,2	22	19,2	33
Καρδίτσα	5,9	29	60,9	46	1,9	38	1,2	50	7,0	24	46,7	39	5,2	38	13,0	50

Πηγή: ΕΣΥΕ, 2001, Ιδία Επεξεργασία

4. Περιγραφή των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και των αναπτυξιακών προγραμμάτων στη Μαγνησία

4.1 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού στη Μαγνησία

Ο νομός παρέχει πλήθος δραστηριοτήτων εναλλακτικού τουρισμού. Ενδεικτικά αναφέρονται οι ακόλουθοι¹: αγροτουρισμός, αθλητικός (Βόλος 2004 αλλά και τοξοβολία, σκοποβολή, ορεινή ποδηλασία, ιπασία, αναρρίχηση), αρχαιολογικός, γαστρονομικός, εκπαιδευτικός, επαγγελματικός, θαλάσσιος, θρησκευτικός, νεανικός, οικοτουρισμός (Πήλιο και Σποράδες), περιπατικός, πολιτιστικός-λαογραφικός, σιδηροδρομικός και χειμερινός.

Ο εναλλακτικός τουρισμός στο νομό Μαγνησίας και ιδιαίτερα στο Πήλιο αναπτύχθηκε ήδη από τη δεκαετία του 1990 από ιδιώτες χωρίς καμία κρατική υποστήριξη. Ωστόσο το νέο χωροταξικό σχέδιο για τον τουρισμό εξαιρεί την περιοχή του Πηλίου από τις περιοχές που είναι κατάλληλες για εναλλακτικό τουρισμό, δημιουργώντας έτσι τρομακτικά προβλήματα στην περιοχή.

Η πρώτη μορφή εναλλακτικού τουρισμού στο νομό ήταν αυτή του περιπατητικού τουρισμού. Τα πρώτα μονοπάτια για περίπατο ήταν τα μονοπάτια του Πηλίου και οι πρώτοι τουρίστες ήταν Γερμανοί οι οποίοι ανακάλυψαν ομορφιές του βουνού των Κενταύρων που και οι ίδιοι οι κάτοικοι αγνοούσαν. Το ΤΕΕ Μαγνησίας κατέγραψε τις πρώτες 23 διαδρομές και ανοίχθηκαν αρκετά νέα και καθαρίστηκαν άλλα τόσα με χρηματοδότηση από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση.

Ο γιατρός Ν. Χαρατσής σε ένα βιβλίο που έγραψε στην αγγλική και στην ελληνική γλώσσα κατέγραψε 100 διαδρομές με κάθε λεπτομέρεια. Τον καθαρισμό των μονοπατιών έχουν αναλάβει πλέον ιδιώτες και οι οποίοι από το Μάιο – Ιούνιο αλλά και τον Σεπτέμβριο – Οκτώβριο καθαρίζουν τα μονοπάτια και άνω των 200 γκρουπ που αποτελούνται από 10-15 άτομα ακολουθούν τα μονοπάτια του Πηλίου.

Μετά τα μονοπάτια ακολούθησαν οι περιηγήσεις στο βουνό με 4Χ4 οι οποίες όμως δεν καλύπτονται από καμία νομοθεσία γιατί δεν υπάρχει αντίστοιχη άδεια στον ΕΟΤ. Δημοφιλείς άρχισαν να γίνονται και οι καταδύσεις φαραγγιών αλλά και πάλι οι ιδιώτες ήταν εκείνοι που φρόντισαν για την ασφάλεια των φαραγγιών με βάση τα διεθνή πρότυπα. Στα ορεινά γίνεται επίσης και mountain bike εάν και εδώ υπάρχει

---

¹ www.magnesia-tourism.gr

πρόβλημα με τις άδειες και την ασφαλιστική κάλυψη. Παρόλα αυτά έχουν δημιουργηθεί αρκετές πίστες και φιλοξενήθηκα και το πανελλήνιο πρωτάθλημα.

Για τους λάτρεις των καταδύσεων προσφέρεται ο βυθός των θαλασσών του Πηλίου και όλο και περισσότεροι επισκέπτες επιδίδονται σε αυτές. Επιδίδονται όμως και στο κανό, μία δραστηριότητα που γίνεται όλο και πιο δημοφιλής και για την οποία επίσης δεν υπάρχει νομοθεσία αλλά ούτε και ασφαλιστική κάλυψη. Άλλο θαλάσσιο «σπορ» είναι και το ψάρεμα αφού πολλοί τουρίστες το επιλέγουν με ενοικιαζόμενη βάρκα με καθετί ή τσαπαρί. Πολλοί όμως τουρίστες βρέθηκαν να πληρώνουν πρόστιμο γιατί δεν είχαν άδεια αλιείας, το ίδιο και μεγαλύτερο πρόστιμο πλήρωσαν και οι ιδιοκτήτες των βαρκών.

Αναφέρθηκε ο αθλητικός τουρισμός, ιδιαίτερη δημοφιλία έχει η τοξοβολία όπου πλήθος τουριστών ανταγωνίζονται στην τοξοβολία τους μυθικούς Κενταύρους.

Για αυτούς που προτιμούν τις πιο ήπιες μορφές άσκησης προσφέρεται η γιόγκα. Αναζητούνται όμως εκτάσεις εκτός των οικισμών γιατί είναι άσκηση που προϋποθέτει ηρεμία αλλά το νέο χωροταξικό μπορεί να σταθεί σοβαρό εμπόδιο. Άλλη μορφή ήπιας άσκησης είναι η εκμάθηση ελληνικών χορών που προσφέρουν πολλοί ιδιώτες.

4.2 Αναπτυξιακά προγράμματα στη Μαγνησία

Στο νομό έχει ιδρυθεί το 1991 η Εταιρεία Ανάπτυξης Πηλίου Α.Ε. Ο στόχος της εταιρείας είναι να συντονίσει τις ποικίλες και διάσπαρτες αναπτυξιακές πρωτοβουλίες, δημιουργία και τροφοδότηση νέων ερευνών, μελέτες προγραμματισμού των φορέων προκειμένου να δημιουργηθεί μία στρατηγική ανάπτυξης που να είναι ολοκληρωμένη και να μπορεί να γίνει μία επιτυχημένη σύγκλιση του δημόσιου, ιδιωτικού και κοινωνικού τομέα.

Πιο συγκεκριμένα τα προγράμματα που διαχειρίζεται η Ε.Α.Π. παρουσιάζονται ως εξής από την ιστοσελίδα της.

Δραστηριότητες- διαχείριση - υλοποίηση προγραμμάτων	
Διαχείριση Αγροτικού Χώρου	Leader II, Leader +, Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (Ο.Π.Α.Α.Χ), Δίκτυο Πληροφόρησης και υποστήριξης πληθυσμού της Θεσσαλικής Υπαίθρου, Πράσινες Τάξεις
Κοινωνικά προγράμματα - επιχειρηματικότητα	Πρωτοβουλία NOW
Περιβάλλον	Life, Προστασία Περιβάλλοντος και βιώσιμη ανάπτυξη, Terra/Logo πρόγραμμα χωροταξικού σχεδιασμού, Πρόγραμμα ΕΡΜΗΣ

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια ο νομός μαστίζεται από την κρίση και συντελεί σε αυτό και η έλλειψη του αντίστοιχου αναπτυξιακού νόμου όπως κατέθεσε σχετικό επερώτημα στη Βουλή, ο βουλευτής Μαγνησίας της Ν.Δ. κος Χρ. Μπουκώρος. Ο προηγούμενος αναπτυξιακός νόμος τελείωσε το 2014 ενώ λόγω της καινούριας κυβέρνησης ο νέος αναπτυξιακός νόμος δεν έχει ετοιμασθεί ακόμα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια, η ελληνική οικονομία χρηματοδοτείται κυρίως από το ΕΣΠΑ, τον Αναπτυξιακό Νόμο και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Ο βασικός στόχος των παραπάνω είναι να δημιουργηθεί οικονομική ανάπτυξη στον ιδιωτικό τομέα αλλά και για το δημόσιο τομέα περιφερειακή σύγκλιση.

Ο Επενδυτικός Νόμος έχει ως κύριο στόχο την ισόρροπη ανάπτυξη αλλά και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την αύξηση της απασχόλησης, της καινοτομίας αλλά και της τεχνολογικής αλλαγής. Στον πρώτο κύκλο του 2014, 484 επενδυτικά σχέδια εντάχθηκαν σε αυτόν ύψους 2,6 δις Ευρώ με συνολική ενίσχυση 922 εκατ. Ευρώ. Για τον Πρωτογενή τομέα, τα επενδυτικά σχέδια ανέρχονταν σε 38 με

συνολικό προϋπολογισμό 83.298.402,6 Ευρώ και ενίσχυση 7.746.238,45 ευρώ. 311 επενδυτικά σχέδια με επενδυτικά σχέδια, με επιλέξιμο προϋπολογισμό 1.556.546.669,79 ευρώ και συνολική ενίσχυση 564.452.845,70 ευρώ για τον τομέα της μεταποίησης ενώ στον Τομέα του Τουρισμού ήταν 109 επενδυτικά σχέδια, με επιλέξιμο προϋπολογισμό 880.229.663,37 ευρώ και συνολικής ενίσχυσης 284.834.367,52 ευρώ. 26 επενδυτικά σχέδια ήταν για τον τομέα των υπηρεσιών με επιλέξιμο προϋπολογισμό 148.544.478,56 ευρώ και συνολικής ενίσχυσης 45.055.901,45 ευρώ.

Βλέπουμε λοιπόν ότι ο Αναπτυξιακός Νόμος είχε μόνο θετικά αποτελέσματα και η επιχειρηματική κοινότητα του νομού βρίσκεται σε αναμονή του καινούριου.

5. Η μεθοδολογία και η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας

5.1 Μεθοδολογία της έρευνας

Ο στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να καταγράψει τη γνώμη βασικών παραγόντων του τουρισμού στο Ν. Μαγνησίας σχετικά με τον εναλλακτικό τουρισμό και ειδικότερα όπως ήδη εφαρμόζεται στο νομό, τη συνεισφορά του καθώς και τις μελλοντικές προοπτικές του και στρατηγικές περαιτέρω προώθησής τους.

Γι' αυτό το λόγο χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική έρευνα. Η ποιοτική έρευνα χαρακτηρίζεται από τους στόχους της που σχετίζονται με την κατανόηση κάποιας πτυχής της κοινωνικής ζωής (στη συγκεκριμένη περίπτωση ο εναλλακτικός τουρισμός) και οι μέθοδοί της οι οποίες παράγουν λέξεις αντί αριθμών ως στοιχείων για ανάλυση (Silverman, 2000).

Οι συμμετέχοντες στην ποιοτική έρευνα, στην παρούσα περίπτωση τουριστικοί παράγοντες του νομού, πρέπει να συναινούν για τη συμμετοχή χωρίς να αισθάνονται ότι εξαναγκάζονται να το κάνουν (Neuman, 2000). Κάτι τέτοιο συνεπάγεται ότι είναι καλά πληροφορημένοι για τη βαρύτητα της συμμετοχής τους και ότι η τυχόν άρνηση συμμετοχής δεν θα είχε καμία επίπτωση (Kvale, 1996). Ενώ η γραπτή συναίνεση μπορεί, σε κάποιες περιπτώσεις, να τρομάζει τους ανθρώπους στους οποίους απευθύνεται ο ποιοτικός ερευνητής, πάλι αυτά θα πρέπει να λάβει την προφορική τους συναίνεση. Στην παρούσα εργασία, οι συμμετέχοντες πληροφορήθηκαν ότι πρόκειται για μία πανεπιστημιακή εργασία που έχει μεγάλο ενδιαφέρον για τον τουριστικό τομέα του νομού λόγω του ότι ερευνά τη βαρύτητα του εναλλακτικού τουρισμού σε αυτόν (οικονομικά και κοινωνικά) και τους ζητήθηκε η προφορική τους συναίνεση η οποία και δόθηκε.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της ποιοτικής έρευνας είναι η εμπιστευτικότητα γιατί δεν είναι πάντα εύκολο ή ακόμα και πιθανό να μετρηθούν οι κίνδυνοι ενός συγκεκριμένου πλαισίου σε ένα πληθυσμό ή σε κάποια άτομα (Silverman, 2000). Είναι, ως εκ τούτου, σημαντικό να προστατευθεί η ταυτότητα του προσώπου από το οποίο ο ερευνητής συλλέγει πληροφορίες (Kvale, 1996). Στους συμμετέχοντες στην έρευνα, ο όρος της εμπιστευτικότητας έγινε γνωστός και ο ερευνητής δεσμεύτηκε να μην αποκαλύψει τα προσωπικά τους στοιχεία καθώς και την ιδιότητά τους.

Αναφορικά με το δείγμα, τα δείγματα στην ποιοτική έρευνα είναι συνήθως σκόπιμα (Silverman, 2000). Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι οι συμμετέχοντες επιλέγονται γιατί είναι

πιθανόν ότι θα «παράξουν» χρήσιμα δεδομένα για το συγκεκριμένο έργο (Neuman, 2000). Για να διασφαλισθεί ότι το δείγμα είναι αξιόπιστο και καλύπτει συγκεκριμένες ομάδες ενδιαφέροντος για την έρευνα, μία στρατηγική που μπορεί να ακολουθηθεί είναι το δείγμα ποικιλίας (Neuman, 2000). Η παρούσα εργασία επικεντρώθηκε σε συμμετέχοντες που εκπροσωπούν τους κυριότερους φορείς του τουρισμού στο νομό Μαγνησίας. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθούμε στην προκατάληψη. Ενώ ο στόχος της ποιοτικής έρευνας δεν είναι να γενικεύσει στατιστικώς, είναι χρήσιμο να σκεφθούμε πώς να ελαχιστοποιήσουμε την προκατάληψη στο δείγμα. Αυτό με απλά λόγια σημαίνει ότι παραδεχόμαστε ότι οι άνθρωποι που επιλέγονται δεν αντιπροσωπεύουν όλους τους ανθρώπους σε ένα πληθυσμό και έτσι οι απόψεις τους δεν είναι και οι κυριαρχούσες σε μία κοινότητα (Neuman, 2000). Ωστόσο, ένας ερευνητής πρέπει να συμπεριλαμβάνει μία γκάμα έτσι ώστε η έρευνα δεν έχει φανερούς περιορισμούς για παράδειγμα εάν ενδιαφερόμαστε για τις γυναίκες δεν συμπεριλαμβάνουμε μόνο τις γηραιές γυναίκες. Έτσι και στην παρούσα έρευνα, σίγουρα το δείγμα δεν αντιπροσωπεύει όλο τον πληθυσμό της Μαγνησίας αλλά συμπεριλαμβάνει τους κυριότερους κοινωνικούς φορείς που επηρεάζουν την τουριστική στρατηγική του νομού. Συνήθως στην ποιοτική έρευνα, τα δείγματα είναι μικρά (στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι πέντε).

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε είναι η συνέντευξη μέσω ενός γραπτού ερωτηματολογίου ανοικτών ερωτήσεων. Οι συνεντεύξεις μοιάζουν με τις καθημερινές συζητήσεις εάν και εστιάζουν (σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό) στις ανάγκες του ερευνητή για δεδομένα (Kvale, 1996). Διαφέρουν όμως από τις καθημερινές συζητήσεις γιατί το ενδιαφέρον του ερευνητή είναι να τις διενεργήσει με τον πιο αυστηρό τρόπο προκειμένου να διασφαλίσει την εγκυρότητα και την αξιοπιστία τους. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι τόσο οι ερευνητές όσο και οι χρήστες των ευρημάτων μπορούν να είναι όσο το δυνατόν πιο σίγουροι ότι τα ευρήματα αντανακλούν αυτά που η έρευνα ήθελε να απαντηθούν αντί να αντανακλούν την προκατάληψη του ερευνητή (Kvale, 1996). Με άλλα λόγια αυτό σημαίνει ότι οι τεχνικές της έρευνας θα πρέπει να στοχεύουν στο να είναι:

Αναπαραγωγή: με άλλα λόγια, κάποιος άλλος μπορεί να χρησιμοποιήσει ως οδηγό την έρευνα και να παράξει παρόμοια πληροφόρηση (Silverman, 2000). Οι ερωτήσεις που ρωτήθηκαν στην παρούσα έρευνα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως οδηγός και σε άλλες παρόμοιες έρευνες.

Συστηματικά: πρέπει να διασφαλισθεί ότι ο ερευνητής δεν επιλέγει συνεντευξιαζόμενους ή δεδομένα που υποστηρίζουν προϋπάρχουσες ιδέες σχετικά με τις απαντήσεις. Ως ερευνητής, δεν έχω καμία επαγγελματική σχέση με τον τουριστικό κλάδο και προσπάθησα και στη βιβλιογραφική επισκόπηση να συμπεριλάβω όσο το δυνατόν περισσότερες απόψεις.

Αξιοπίστα: οι ερωτήσεις που τίθενται, για παράδειγμα και οι τρόποι που τίθενται θα πρέπει να είναι λογικοί προκειμένου να παραχθούν έγκυρα στοιχεία για το φαινόμενο που ερευνάται. Προκειμένου να ελεγχθεί η αξιοπιστία, ο ερευνητής εξέτασε πλήθος διεθνών ερευνών σχετικά με τον εναλλακτικό τουρισμό. Παράλληλα, έγινε πιλοτική δοκιμή του ερωτηματολογίου σε άτομο του τουριστικού κλάδου για να εξετασθεί κατά πόσο είναι κατανοητό και λογικό.

Διαφανή: οι μέθοδοι θα πρέπει να είναι γραπτές έτσι ώστε οι αναγνώστες να μπορούν να δουν ακριβώς πως γίνεται η συλλογή και ανάλυση των δεδομένων (Silverman, 2000). Οι δεξιότητες και η εκπαίδευση των συνεντευξιαζόμενων είναι βασικές για τη μεγιστοποίηση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας (Neuman, 2000). Ο ερευνητής φρόντισε να αναλύσει τη μέθοδο συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων όπως φαίνεται και στο παρόν κεφάλαιο.

Υπάρχουν διάφοροι τύποι συνεντεύξεων που χρησιμοποιούνται στις ποιοτικές μεθόδους που κυμαίνονται από τις ημιδομημένες (όπως είναι στην παρούσα εργασία) μέχρι τις λιγότερο δομημένες και πολύ λεπτομερείς (όπως είναι οι ιστορίες ζωής) (Neuman, 2000).

Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις διενεργούνται με βάση μία χαλαρή δομή που αποτελείται από ανοικτού τύπου ερωτήσεις που καθορίζουν όμως τον τομέα που θα διερευνηθεί (Kvale, 1996), όπως ακριβώς συνέβηκε και με τις συνεντεύξεις της εργασίας αυτής.

Ως ερευνητής προκειμένου να διασφαλίσω την αξιοπιστία της ανάλυσής μου κράτησα λεπτομερή αρχεία των συνεντεύξεων καθώς και της διαδικασίας που ακολουθήθηκε.

Προσπάθησα επίσης να διασφαλίσω το μέγιστο βαθμό εγκυρότητας των ευρημάτων μου. Γι' αυτό χρησιμοποίησα την τριγωνοποίηση (triangulation) για να αυξήσω την εγκυρότητα των ευρημάτων μέσω της διασταύρωσης πηγών που στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν οι βιβλιογραφικές αναφορές στο θέμα και οι σχετικές έρευνες αλλά και οι συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν. Στην περίπτωση που οι πηγές συμπίπτουν τότε ενισχύεται η άποψη ότι ερευνήθηκε με έγκυρο τρόπο το θέμα. Γνώριζα όμως ότι

οι άνθρωποι μιλούν για τα πράγματα πολύ διαφορετικά σε διαφορετικά πλαίσια και οποιοσδήποτε διαφορές μπορούν να βρεθούν, μπορεί να αποτελούν από μόνες τους μία σημαντική πηγή δεδομένων (Silverman, 2000).

5.2 Ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται οι ερωτήσεις αλλά και ενδεικτικές απαντήσεις των συμμετεχόντων μαζί με τον αντίστοιχο σχολιασμό.

Πρώτη ερώτηση - «Ποια είναι η επίδραση του εναλλακτικού τουρισμού στο Ν. Μαγνησίας;»

Και οι πέντε ερωτώμενοι ανέφεραν ότι η επίδραση του εναλλακτικού τουρισμού στο νομό ήταν ιδιαίτερος θετική. Πιο συγκεκριμένα ο ερωτώμενος 1 απάντησε: *«Η επίδραση στο βαθμό που υπάρχει εναλλακτικός τουρισμός είναι θετική. Καταπολεμείται η ανεργία με το να δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας. Επιμηκύνεται η τουριστική περίοδος. Η ποιότητα των τουριστών είναι πολύ καλή διότι στόχος του εναλλακτικού τουρισμού είναι η διαφύλαξη του περιβάλλοντος και των πόρων του τουρισμού. Οικονομική ανάπτυξη».*

Ο ερωτώμενος 2 έδωσε περισσότερη έμφαση στον τύπο του εναλλακτικού τουρισμού. *«Οι εναλλακτικές δραστηριότητες είναι πρακτικά όσες δραστηριότητες δεν αφορούν τον χώρο της παραλίας, καθώς το μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής κίνησης είναι εστιασμένο γύρω από τη θάλασσα, την κολύμβηση και τον ήλιο. Οι εναλλακτικές αυτές δραστηριότητες προσφέρουν δυνατότητες για τους τουρίστες να γνωρίσουν και με διαφορετικό τρόπο την περιοχή που επισκέπτονται. Επιπλέον, για την περιοχή αποτελούν και μια πρόσθετη πηγή εισοδήματος και μια πιθανότητα να επιμηκυνθεί η τουριστική περίοδος, καθώς προσελκύουν ζήτηση και εκτός της περιόδου αιχμής. Η εναλλακτικότητα μπορεί να αφορά φιλοπεριβαλλοντικές δραστηριότητες, εκπαιδευτικές και ακαδημαϊκές δραστηριότητες, θρησκευτικές δραστηριότητες, αθλητικές δραστηριότητες, αγροτουριστικές δραστηριότητες και πολλά άλλα είδη εξειδικευμένης προσέγγισης. Στην περιοχή έχουν ήδη αναπτυχθεί αρκετές τέτοιες προσπάθειες και θα πρέπει να προωθηθεί και η υλοποίηση και άλλων σχεδίων προς αυτή την κατεύθυνση».*

Ο ερωτώμενος 3 αναφέρθηκε πιο εκτεταμένα στην οικονομική διάσταση του θέματος. *«Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ένα είδος στο οποίο όλο και περισσότεροι*

στρέφονται. Η επίδρασή του στην τοπική κοινωνία είναι η ανάπτυξη της περιοχής με έργα υποδομής, η αύξηση της παραγωγικότητας, με κατά συνέπεια νέες θέσεις εργασίας, καθώς και η αύξηση του εθνικού εισοδήματος που βοηθάει στη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων».

Δεύτερη ερώτηση - Ποιες πιστεύετε ότι θα είναι οι μελλοντικές προκλήσεις που θα έχει να αντιμετωπίσει ο εναλλακτικός τουρισμός στο Ν. Μαγνησίας;

Στην ερώτηση αυτή δεν απάντησε ένας ερωτώμενος. Ενδιαφέρουσα όμως είναι η απάντηση του ερωτώμενου 2 ο οποίος αναφέρθηκε σε μία νέα μορφή τουρισμού. «*Η νέα μορφή τουρισμού, με ονομασία «m-tourism», αναμένεται να είναι μια πρόκληση και θα επιφέρει τεχνολογικές εξελίξεις στο χώρο του τουρισμού*». Εστίαση σε ένα συγκεκριμένο τύπο τουρισμού προτάθηκε και από τον ερωτώμενο 3. «*Όπως όλα γύρω μας, έτσι και ο εναλλακτικός τουρισμός θα πρέπει να εξελίσσεται και να μην μένουμε συνεχώς στα ίδια. Μια πρόκληση θα είναι πιστεύω, και η ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού, διότι ο συνδυασμός βουνού με θάλασσα που υπάρχει εδώ βοηθάει στο να προσελκύσει κόσμο με διαφορετικές ανάγκες στον τρόπο διασκέδασής τους*».

Οι απαντήσεις των ερωτώμενων 1 και 5 συγκλίνουν υπό την έννοια ότι αναφέρονται και σε θέματα νοοτροπίας, ωστόσο ο 1 έθιξε και τα θέματα υποδομών και χρημάτων, υπονοώντας προφανώς την οικονομική κρίση που μαστίζει τη χώρα. «*Οι προκλήσεις που θα έχει να αντιμετωπίσει ο τουρισμός θα είναι αρκετές από τη στιγμή που δεν υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές, τα χρήματα και η οργάνωση στο συγκεκριμένο τομέα. Μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν είμαστε ακόμη έτοιμοι για τέτοιου είδους τουρισμό, χρειάζεται οργάνωση, εκπαίδευση, γνώση, παιδεία και αγάπη για το μέρος μας*».

Ο ερωτώμενος 5 ανέφερε «*Η περαιτέρω ανάπτυξη των δραστηριοτήτων «περνά» μέσα από τη συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων που έχει αυτή η περιοχή και άρα από τη σωστή και έξυπνη αξιοποίηση/διαχείρισή τους, από την πλευρά των εμπλεκόμενων*».

Τρίτη ερώτηση – Πώς πιστεύετε ότι τα εμπλεκόμενα μέρη θα πρέπει να διαχειριστούν τις επιδράσεις του τουρισμού στο νομό;

Στην ερώτηση αυτή πάλι δεν απάντησε ο ίδιο ερωτώμενος. Οι απαντήσεις των υπολοίπων είναι διαφορετικές ωστόσο μπορούμε να διακρίνουμε κοινές συνισταμένες.

Ο ερωτώμενος 2 ήταν λακωνικός δίνοντας έμφαση στη διαχείριση από την τοπική κοινωνία. «Ο εναλλακτικός τουρισμός θα διαχειρίζεται από την τοπική κοινωνία». Ο ερωτώμενος 1 και σε αυτή την ερώτηση, όπως και στην προηγούμενη, έθιξε το θέμα των υποδομών αλλά και της προβολής και της νοοτροπίας και η απάντησή του συγκλίνει με αυτή του ερωτώμενου 5. Πιο συγκεκριμένα ο ερωτώμενος 1 απάντησε «Θα πρέπει να βελτιωθούν οι υποδομές ή να δημιουργηθούν νέες, να υπάρξει η σωστή προβολή στο αντίστοιχο τουριστικό κοινό, να τοποθετηθούν τα κατάλληλα άτομα-με γνώσεις, εκπαίδευση, που θα υποστηρίζουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, να υπάρξει καλύτερη οργάνωση, να υπάρξει συνεργασία φορέων (ιδιωτικών και δημόσιων). Η σύμπραξη του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα που αναφέρει είναι η καινούρια τάση που προωθείται σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω των ΣΔΙΤ και θεωρούνται γενικά ένα αποτελεσματικό μέσο για την αντιμετώπιση της κρίσης (OECD, 2015).

Ο δε ερωτώμενος 5 απάντησε «Δίνοντας έμφαση στην ανάδειξη αυτών των δυνατοτήτων. Με κατάλληλη συνεργασία με τους αρμόδιους Φορείς, με την έξυπνη προβολή, με την αξιοποίηση των σύγχρονων επικοινωνιακών μέσων, με τη βελτιστοποίηση της υπάρχουσας υποδομής».

Ο ερωτώμενος 3 έδωσε μία επιπλέον διάσταση που είναι αυτή της βελτίωσης του τουριστικού προϊόντος και της αξιοποίησης του φυσικού πλούτου. «Θα πρέπει να τις διαχειριστούν με στρατηγική για τη βελτίωση του προϊόντος και τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων, καθώς και με προσεκτική αξιοποίηση του φυσικού πλούτου της περιοχής».

Τέταρτη ερώτηση – Ποιες είναι οι προτάσεις που θα κάνατε προκειμένου να γίνει καλύτερη διαχείριση των έργων εναλλακτικού τουρισμού στο νομό;

Και στην ερώτηση αυτή ο ίδιος ερωτώμενος δεν απάντησε. Οι απαντήσεις όμως των υπολοίπων είναι πολύ ενδιαφέρουσες γιατί ο κάθε ένας από αυτούς έδωσε έμφαση σε διαφορετικά θέματα.

Ο ερωτώμενος 2 έδωσε τόνησε για άλλη μία φορά το θέμα της τεχνολογίας. «Να αξιοποιήσουμε κάθε δυνατότητα και ευκαιρία που δίνουν οι νέες τεχνολογίες και το Διαδίκτυο, για να προβάλλουμε τη χώρα μας και το τουριστικό μας προϊόν, με ισχυρή

επίσης παρουσία και προβολή σε διεθνείς εκθέσεις και διοργανώσεις. Να δοθεί έμφαση στον Πολιτιστικό, τον Θρησκευτικό, τον Οικολογικό τουρισμό και τον Αγροτουρισμό και τον Αθλητικό τουρισμό. Να υπάρχει οργάνωση και σωστός σχεδιασμός».

Ο ερωτώμενος 1 έθιξε τον εθελοντισμό. « *Οι υπάλληλοι που θα ασχοληθούν με αυτό να επιλεγούν με κάποια κριτήρια, να χρησιμοποιηθούν κατάλληλα οι εθελοντές, να υπάρξει συνεργασία μεταξύ δήμων*». Ο ερωτώμενος 5 έθιξε για άλλη μία φορά το θέμα της νοοτροπίας, δίνοντας έτσι έμφαση στο άυλο στοιχείο. «*Περισσότερη δουλειά και μεγαλύτερη συνειδητοποίηση ότι: ως πραγματικό «κέρδος» δεν νοείται το ευκόλως και προχείρως προκύπτον, αλλά το μέσα από σωστές βάσεις και κοπιαστική δουλειά παραγόμενο*». Τέλος ο ερωτώμενος 3 πιστεύει ότι θα πρέπει να γίνει επένδυση σε κλάδους που δεν έχουν αναπτυχθεί έως τώρα. «*Διερεύνηση νέων επενδυτικών ευκαιριών σε κλάδους που δεν έχουν επαρκώς διερευνηθεί έως τώρα*».

Πέμπτη ερώτηση – Ποια είναι η μορφή του εναλλακτικού τουρισμού που πιστεύετε ότι θα πρέπει να επικεντρωθεί ο νομός Μαγνησίας;

Στην ερώτηση αυτή απάντησαν όλοι οι ερωτώμενοι. Οι δύο ανέφεραν τις γνωστές μορφές του εναλλακτικού τουρισμού που αναφέρθηκαν και στη βιβλιογραφική επισκόπηση τονίζοντας και το θρησκευτικό τουρισμό. Ο ερωτώμενος 1, ωστόσο, τονίζει κάτι ενδιαφέρον που είναι το στοιχείο της εστίασης. Θεωρεί ότι ο νομός δεν θα πρέπει να επικεντρωθεί σε ένα μόνο είδος εναλλακτικού τουρισμού αλλά να έχει ποικίλα. «*Γενικά, ο νομός αλλά και τα νησιά είναι προορισμοί που θα μπορούσαν να υπάρξουν πολλές μορφές εναλλακτικού τουρισμού από πολιτιστικό, εκπαιδευτικό, συνεδριακό, μέχρι περιπατητικό, θρησκευτικό, καταδυτικό κ.α. Το να επικεντρωθεί μόνο σε έναν θα ήταν λάθος*».

Ο ερωτώμενος 3 κάνει μία πολύ συγκεκριμένη αναφορά σε είδος τουρισμού που είναι η ακόλουθη: «*Θα πρέπει να επικεντρωθεί στον τουρισμό υπαίθρου καθώς και στον τουρισμό κρουαζιέρας*».

Έκτη ερώτηση- Εκτός από τις θετικές επιδράσεις, ποιες πιστεύετε ότι είναι οι αρνητικές επιδράσεις του τουρισμού στο νομό;

Απάντησαν όλοι οι ερωτώμενοι και είχαν κοινή άποψη. Ο ερωτώμενος 1 απάντησε με ιδιαίτερα περιεκτικό τρόπο. «*Αρνητικές επιπτώσεις: Απομάκρυνση των Ελλήνων*

από τα πλούσια ήθη, έθιμα και παραδόσεις, μίμηση του δυτικού πολιτισμού και ξενομανία, υψηλά ποσοστά ρύπανσης, αλματώδη τεχνολογία – ταχύτητα μεταφορικά μέσα-υπέρογκες ποσότητες καυσίμων, εκπομπή καυσαερίων, ατμοσφαιρική ρύπανση κ.α., σκουπίδια, αποψίλωση δασών για την ανέγερση ξενοδοχειακών μονάδων».

Έβδομη ερώτηση – Θεωρείτε ότι η διαφημιστική προβολή του νομού είναι επαρκής;

Εάν όχι, δικαιολογήστε τη γνώμη σας.

Απάντησαν όλοι οι ερωτώμενοι αλλά μόνο ο ερωτώμενος 1 απάντησε ότι η διαφημιστική προβολή του νομού είναι επαρκής. Ο ερωτώμενος 2 έθιξε ένα βασικό λάθος που γίνεται στην προβολή και είναι ότι δεν υπάρχει μία ενιαία προωθητική εικόνα του νομού. « Πιστεύω ότι δεν υπάρχει ενιαία προβολή του νομού λόγω της ιδιαιτερότητάς του ως νομός με ηπειρωτικό και νησιωτικό μέρος και κάθε περιοχή προβάλλεται ξεχωριστά και μεμονωμένα». Ο ερωτώμενος 1 απάντησε ότι δεν είναι επαρκή τα ποσά που διατίθενται στη διαφήμιση. «Η διαφημιστική προβολή είναι ανεπαρκής διότι δεν υπάρχουν χρήματα στους δήμους με την οικονομική κρίση που επικρατεί στη χώρα μας. Επιπλέον, δεν υπάρχουν υπάλληλοι που θα μπορούσαν να ασχοληθούν διότι υπάρχει έντονη έλλειψη προσωπικού». Ο ερωτώμενος 3 προσθέτει και τη διάσταση του είδους της διαφημιστικής προβολής που πρέπει να γίνει.

«Πιστεύω ότι η διαφημιστική προβολή θα μπορούσε να είναι πιο τεκμηριωμένη, με ταυτόχρονη αξιοποίηση του βουνού και της θάλασσας που μας περιβάλλουν. Επίσης, θα έπρεπε να έχει περισσότερη προβολή από τα Μ.Μ.Ε.».

Όγδοη ερώτηση – Πιστεύετε ότι ο εναλλακτικός τουρισμός έχει επηρεάσει την τοπική κοινωνία; Εάν ναι, πως;

Απάντησαν όλοι οι ερωτώμενοι, κατά βάση θετικά. Οι ερωτώμενοι 4 και 1 έθιξαν την οικονομική ανάπτυξη που επιφέρει ο εναλλακτικός τουρισμός αλλά ο ερωτώμενος 4 ανέφερε και τις θετικές επιδράσεις στη νοοτροπία της τοπικής κοινωνίας. «Όπως προανέφερα, συμβάλλει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και άρα επιφέρει περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη και επιπλέον φέρνει τους κατοίκους σε επαφή με ανθρώπους δραστήριους και με πολλά ενδιαφέροντα, με αποτέλεσμα να διευρύνονται και τα δικά τους ενδιαφέροντα και οι ορίζοντες». Ο ερωτώμενος 1 προσθέτει την ποιοτική διάσταση του τουρισμού και την απομάκρυνση από το

δίπτυχο «ήλιος – θάλασσα» . « Στον ελάχιστο βαθμό που έχουμε, να την έχει επηρεάσει. Πολλοί επιχειρηματίες διαπίστωσαν ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ο μελλοντικός τουρισμός για να μπορέσουν να επιβιώσουν πλέον οι επιχειρήσεις τους. Ο ποιοτικός τουρίστας δεν θα έρθει μόνο για τον ήλιο και τη θάλασσα αλλά και για όλα τα άλλα που έχει να προσφέρει ο τόπος. Οικονομική ανάπτυξη».

Στο θέμα της κοινωνικής επίδρασης αναφέρθηκε και ο ερωτώμενος 5, κάτι που έκανε και ο ερωτώμενος 4 όπως προαναφέρθηκε. « Η διάνοιξη «νέων δρόμων» ανάπτυξης, έχει πάντοτε τις αντίστοιχες κοινωνικές προεκτάσεις. Φάση της κοινωνικής διαγένεσης είναι κάθε δραστηριότητα, που έχει ευρύτερο επικοινωνιακό χαρακτήρα, συλλογικότητα επιχειρηματικής έκφρασης, ανταλλαγή γνώσεων, συγκοινωνία (με την ανθρωπολογική σημασία του όρου) κυρίως με επισκέπτες, άλλων περιοχών ή χωρών».

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο τονίζει και ο ερωτώμενος 3 που είναι η ανάδειξη ξεχασμένων χωριών και η αναζωογόνησή τους μέσω του τουρισμού. « Την έχει επηρεάσει και σε αρκετά μεγάλο βαθμό πιστεύω. Μέσω αυτού αναδεικνύονται χωριά και περιοχές που ήταν για πολλά χρόνια ξεχασμένα, αλλά με την έλευση και την εγκατάσταση τουριστών εκεί, ξανακερδίζουν τη χαμένη λάμψη τους».

Ένατη ερώτηση - Ποια είναι η επίδρασή του στο περιβάλλον;

Στην ερώτηση αυτή απάντησαν όλοι οι ερωτώμενοι. Οι τρεις ανέφεραν ότι μπορεί να είναι βλαπτική εάν δεν τηρηθούν κάποιες προϋποθέσεις ενώ οι δύο ανέφεραν ότι μπορεί να είναι μόνο θετική. Συνολικά βλέπουμε ότι θεωρούν θετική την επίδραση του εναλλακτικού τουρισμού στο περιβάλλον. Ενδεικτικές απαντήσεις και για τη μία άποψη και για την άλλη είναι οι ακόλουθες.

Ερωτώμενος 2. « Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μια καινούρια φιλοσοφία στον τομέα του τουρισμού και περιλαμβάνει όλες τις μορφές τουρισμού, οι οποίες προσελκύουν τουρίστες με ειδικά συμφέροντα. Τα χαρακτηριστικά του είναι η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, η αποφυγή των κλασσικών τουριστικών προσφορών, η διατήρηση των οικοσυστημάτων και η στήριξη αγροτικών περιοχών και η αλληλεπίδραση του ανθρώπου με τα πολιτιστικά μνημεία. Η τουριστική δραστηριότητα δεν καταστρέφει το περιβάλλον και δεν προκαλεί τις επιπτώσεις που επιφέρει ο μαζικός τουρισμός».

Ερωτώμενος 1. « Η επίδραση στο περιβάλλον είναι διπλή. Είναι αρνητική σύμφωνα με τα προηγούμενα που αναφέρθηκαν στις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού αλλά είναι

και θετική διότι ο εναλλακτικός τουρισμός θα μας αναγκάσει να προστατεύσουμε εμείς οι ίδιοι το περιβάλλον, να το περιποιηθούμε, να γίνουμε γνώστες του κ.α.»

Δέκατη ερώτηση – Ποιο είναι το καταλληλότερο κοινό στο οποίο θα πρέπει να απευθυνθούν οι φορείς του εναλλακτικού τουρισμού;

Όλοι οι ερωτώμενοι απάντησαν. Οι τέσσερις στους πέντε αναφέρθηκαν ότι ο εναλλακτικός τουρισμός απευθύνεται σε όλους ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας ενώ ένας αναφέρθηκε έμμεσα σε τμηματοποίηση της αγοράς και στόχευση του κατάλληλου κοινού.

Ο ερωτώμενος 2 αναφέρθηκε σε εξειδικευμένο κοινό το οποίο όμως δεν είναι περιοριστικό. *«Ο εναλλακτικός τουρισμός περιλαμβάνει το σύνολο των τουριστικών υπηρεσιών, οι οποίες διακρίνονται ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες και τις προτιμήσεις των τουριστών, απευθύνονται σε ένα εξειδικευμένο κοινό, συμβάλλουν στην άμβλυνση της εποχικότητας της τουριστικής ζήτησης και τηρούν τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Ο εναλλακτικός τουρισμός απευθύνεται σε αυτούς που αναζητούν ένα διαφορετικό τρόπο διακοπών, ο οποίος συνδέεται με την προστασία της τοπικής κουλτούρας, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και με την αποφυγή της χρήσης υπηρεσιών οργανωμένου μαζικού τουρισμού. Θέλει να κάνει τον καθένα να αισθάνεται σαν στο σπίτι του, εξοικειώνοντάς τον με τις τοπικές αξίες, τα τοπία, τις γεύσεις, τα τραγούδια, το χορό, τη ζωγραφική, τη δημιουργία».*

Ο ερωτώμενος 1 αναφέρθηκε έμμεσα στις βασικές αρχές του μάρκετινγκ που είναι η τμηματοποίηση της αγοράς και η στόχευση. *« Το καταλληλότερο κοινό στο οποίο θα πρέπει να απευθυνθούν οι φορείς εξαρτάται από πια μορφή τουρισμού θέλουν να προωθήσουν π.χ. αν θέλουν τον θρησκευτικό τουρισμό θα πρέπει να απευθυνθούν στους συνταξιούχους που έχουν περισσότερο χρόνο, χρήματα αλλά και πίστη, στον Έλληνα, Ρώσο ή Σέρβο οι οποίοι είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Αν θέλουν τον περιπατητικό θα απευθυνθούν σε διάφορες ηλικίες που αγαπούν τη φύση και το περπάτημα. Μία τέτοια αγορά είναι η Γερμανική».*

6. Επίλογος – Συμπεράσματα

Διαπιστώθηκε από την έρευνα ότι ο εναλλακτικός τουρισμός ο οποίος ήδη εφαρμόζεται στη Μαγνησία με διάφορες μορφές θεωρείται ότι έχει θετική επίδραση με την έννοια ότι επιφέρει οικονομική ανάπτυξη τόσο στην τοπική κοινωνία όσο και γενικότερα στην Ελληνική οικονομία δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας αλλά και επιμηκύνοντας την τουριστική περίοδο. Ο εναλλακτικός τουρισμός θεωρείται ως μία καλή εναλλακτική λύση αντί του μαζικού τουρισμού λόγω του ότι προσελκύει καλύτερο ποιοτικά τουρισμό αλλά και σε αντίθεση με το μαζικό τουρισμό δεν καταστρέφει το περιβάλλον.

Ο Νομός Μαγνησίας αντιμετωπίζει διάφορες προκλήσεις για την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού όπως είναι η έλλειψη των κατάλληλων υποδομών και χρημάτων αλλά και η μη επαρκής οργάνωση του τομέα και η ακατάλληλη, πολλές φορές νοοτροπία. Οι φορείς προτείνουν καλύτερη οργάνωση, εκπαίδευση, ποιοτικότερο τουριστικό προϊόν όσο και συμπράξεις ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Για την αποτελεσματικότερη διαχείρισή του τονίζεται η έννοια του εθελοντισμού, να γίνει στοχευμένη και προώθηση μίας ενιαίας εικόνας του τουριστικού προϊόντος του νομού αλλά και αλλαγή νοοτροπίας η οποία δεν θα είναι επικεντρωμένη στο γρήγορο και εύκολο κέρδος.

Οι φορείς προτείνουν να αναδειχθούν όλοι οι τύποι εναλλακτικού τουρισμού και εάν είναι δυνατόν στην αντίστοιχη προβολή που θα γίνει ο κάθε τύπος να είναι στοχευμένος σε συγκεκριμένο κοινό π.χ. ο θρησκευτικός τουρισμός σε Χριστιανούς Ορθόδοξους κοκ.

Η πλειονότητά τους θεωρεί ότι ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί ευκαιρία τόσο για την περαιτέρω ανάπτυξη όσο και για την αλλαγή νοοτροπίας που έχουν οι ίδιοι οι επιχειρηματίες που ασχολούνται με τον τουρισμό.

Θα πρέπει να επισημανθεί, με ευκαιρία τα παραπάνω, ότι ο τουρισμός στην Ελλάδα αποτελεί μία σημαντική βιομηχανία. Η ανάπτυξή του κατά τη διάρκεια των πρόσφατων δεκαετιών σταμάτησε την οικονομική και δημογραφική παρακμή των διάφορων περιοχών, όπως είδαμε και της Μαγνησίας παρόλο που η οικονομική κρίση δυστυχώς φέρνει τα αντίθετα δημογραφικά αποτελέσματα. Ωστόσο, το τουριστικό μοντέλο της Ελλάδας που ακολουθείται και βασίζεται στο δίπτυχο του «ήλιος – θάλασσα» δεν ανταποκρίνεται πλήρως στην τουριστική ζήτηση και πρέπει να αλλάξει, και ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί μία τέτοια κίνηση αλλαγής (Lagos,

1998, Mantoglou et al., 1998) προκειμένου η τοπική κοινότητα να εξακολουθήσει να έχει κέρδη. Από την άλλη, η πίεση που δημιουργεί η τουριστική δραστηριότητα στο περιβάλλον υποβαθμίζει τους φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους των τοπικών κοινοτήτων πάνω στους οποίους βασίζεται η βιώσιμη ανάπτυξη. Προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν τα προβλήματα του μαζικού τουρισμού, η λύση είναι να εφαρμοσθούν νέα είδη τουρισμού και ο εναλλακτικός τουρισμός τοποθετείται μεταξύ αυτών. Ωστόσο, κάποια είδη τουρισμού δεν είναι οικονομικά και περιβαλλοντικά βιώσιμα ενώ κάποια από αυτά μπορούν να εφαρμοσθούν άνετα στην ηπειρωτική Ελλάδα αλλά όχι, επί παραδείγματι, στη νησιωτική. Για την περίπτωση της Μαγνησίας, θεωρούμε ότι μπορούν να εφαρμοσθούν τα περισσότερα από αυτά αλλά χρειάζεται να ενταχθούν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο στρατηγικής του τουρισμού τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο.

Πέραν αυτών, είναι αδύνατο να μετρήσει κάποιος τα αποτελέσματα των διαφορετικών τύπων τουρισμού καθώς αυτά αλληλοσυνδέονται και δεν έχει αναληφθεί κάποια συγκεκριμένη έρευνα. Γεγονός, πάντως, είναι ότι υπάρχει μία διεθνής τάση για αυτούς τους τύπους τουρισμού αλλά αυτά δεν σημαίνει ότι μπορούν να εφαρμοσθούν παντού χωρίς κάποιος να λάβει υπόψη τους την τοπική πραγματικότητα καθώς και τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Ο απώτερος στόχος θα πρέπει να είναι η βιώσιμη ανάπτυξη και έτσι εντός αυτού του πλαισίου, η τουριστική δραστηριότητα θα ενθαρρύνει το βιώσιμο τουρισμό.

Δεδομένου ότι η ισχυρή βιωσιμότητα (τόσο όσον αφορά την περιβαλλοντική προστασία όσο και την οικονομική ανάπτυξη) είναι ένα δύσκολο και μακροπρόθεσμο έργο, φαίνεται λογικό ότι θα πρέπει να ολοκληρωθεί βήμα βήμα. Το πρώτο εφικτό βήμα είναι το να καταστεί ο τουρισμός πράσινος δηλαδή να φροντίζει το περιβάλλον, σε όλες τις περιοχές και σε όλα τα είδη του. Κάτι τέτοιο θα οδηγήσει στη βελτίωση των περιβαλλοντολογικών συνθηκών. Το δεύτερο βήμα είναι η βελτίωση της οικονομικής απόδοσης. Για παράδειγμα ο νομός Μαγνησίας είναι ένας ήδη τουριστικά ανεπτυγμένος οργανισμός και θα μπορούσε να υιοθετήσει στρατηγικές ανάπτυξης του τουρισμού που θα δίνουν έμφαση στην ενθάρρυνση του ελέγχου της τουριστικής δραστηριότητα ενώ παράλληλα θα αναβαθμίζουν την ποιότητα των υπηρεσιών αλλά και θα προστατεύουν το περιβάλλον και γιατί όχι, θα το αναβαθμίζουν και αυτό.

Η προώθηση του εναλλακτικού τουρισμού θα πρέπει να δίνει έμφαση στα τοπικά και στα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά (Mantoglou et al., 1998: 93) με γενικό στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη (Coccosis, 2001).

Είναι επιτακτική, λοιπόν, η δημιουργία ενός μοντέλου ανάπτυξης που θα ενσωματώσει τις ιδιαιτερότητες του νομού Μαγνησίας σε μία ευρύτερη περιφερειακή διαδικασία σχεδιασμού που θα διευκολύνει την τουριστική στρατηγική και πολιτική και θα βασίζεται στον εναλλακτικό τουρισμό (Lagos, 1998).

Παράρτημα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Πολυτεχνική Σχολή

Τμήμα Μηχανικών, Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Χωρική Ανάλυση και Διαχείριση Περιβάλλοντος

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

**Ο εναλλακτικός τουρισμός και η συμβολή του στην ανάπτυξη,
η περίπτωση του Νομού Μαγνησίας.**

Στοιχεία Ερωτηματολογίου - Συνέντευξης

Ημερομηνία:.....

Φορέας:.....

Όνοματεπώνυμο:.....

Υπεύθυνοι Έρευνας	
Δρ. Παντολέον Σκάγιαννης	Καθηγητής Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης τηλ. 24210 74469 email: leonska@uth.gr
Δρ. Δημήτριος Καλλιώρας	Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης τηλ. 24210 74484 email: dkallior@uth.gr
Νικόλαος Πατέλης	Μεταπτυχιακός Φοιτητής Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης τηλ. 6981878173 email: nikolaospatelis@gmail.com

Αξιότιμοι κύριοι/ ες,

Το παρόν ερωτηματολόγιο – συνέντευξη αποτελεί μέρος διπλωματικής έρευνας και απευθύνεται σε (φορείς – ιδιώτες) του υπό μελέτη νομού Μαγνησίας οι οποίοι μπορούν να έχουν άποψη για τον εναλλακτικό τουρισμό.

Η εν λόγω έρευνα πραγματοποιείται στο πλαίσιο των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Παρακαλώ να διαβάσετε προσεχτικά τις ακόλουθες ερωτήσεις. Η συνεργασία σας είναι εξαιρετικής σημασίας. Οι απαντήσεις σας θα χρησιμοποιηθούν εμπιστευτικά και μόνο.

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για τη συμβολή σας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια είναι η επίδραση του εναλλακτικού τουρισμού στο Ν. Μαγνησίας;
2. Ποιες πιστεύετε ότι θα είναι οι μελλοντικές προκλήσεις που θα έχει να αντιμετωπίσει ο εναλλακτικός τουρισμός στο Ν. Μαγνησίας;
3. Πώς πιστεύετε ότι τα εμπλεκόμενα μέρη θα πρέπει να διαχειριστούν τις επιδράσεις του τουρισμού στο νομό;
4. Ποιες είναι οι προτάσεις που θα κάνατε προκειμένου να γίνει καλύτερη διαχείριση των έργων εναλλακτικού τουρισμού στο νομό;
5. Ποια είναι η μορφή του εναλλακτικού τουρισμού που πιστεύετε ότι θα πρέπει να επικεντρωθεί ο νομός Μαγνησίας;
6. Εκτός από τις θετικές επιδράσεις, ποιες πιστεύετε ότι είναι οι αρνητικές επιδράσεις του τουρισμού στο νομό;
7. Θεωρείτε ότι η διαφημιστική προβολή του νομού είναι επαρκής; Εάν όχι, δικαιολογήστε τη γνώμη σας.
8. Πιστεύετε ότι ο εναλλακτικός τουρισμός έχει επηρεάσει την τοπική κοινωνία; Εάν ναι, πώς;
9. Ποια είναι η επίδρασή του στο περιβάλλον;
10. Ποιο είναι το καταλληλότερο κοινό στο οποίο θα πρέπει να απευθυνθούν οι φορείς του εναλλακτικού τουρισμού;

Σας ευχαριστούμε πολύ για τη συμμετοχή σας

Βιβλιογραφία

- Belsky, J. M. (1999). Misrepresenting Communities: The politics of Community Based Rural ecotourism in Gales Point Manatee, Belize *Rural Sociology* **64**(4): 641-666.
- Borman, R. (1999). Cofan: Story of the forest people and the outsiders. *Cultural Survival Quarterly* **23**(2): 48-50.
- Brockelman, W. A. and P. Dearden (1990). The role of trekking in conservation. A case study in Thailand. *Environmental Conservation* **17**(2): 141-148.
- Britton, S. 1991. Tourism, capital and place: towards a critical geography of tourism. *Environment & Planning D: Society and Space* (**4**), 451-478.
- Brohman, J. (1996). New directions for tourism in the Third World. *Annals of Tourism Research* **23**(1), 48-70.
- Buckley, R. C. (2009). *Ecotourism: Principles and practices*. Wallingford: CAB International.
- Butler, R.W. (1991) Tourism, environment, and sustainable development. *Environmental Conservation* **18** (3), 201-9.
- Butler, R., W. (2010). Introduction: Revisiting common ground. In: R. Butler and T. Hinch (Eds.). *Tourism and indigenous peoples: Issues and implications* (pp. 1-14). London: Butterworth-Heinemann.
- Christ, C. (1998). Taking Ecotourism to the next level. *Ecotourism. A guide for planners and managers*. K. Lindberg, D. Engeldrum and M. E. Wood. Vermont, The Ecotourism Society. **2**.
- Coccosis, H. (2001) Sustainable development and tourism in small islands: Some lessons from Greece. *Anatolia* **12** (1), 53-8.
- Coccosis, H. & Tsartas, P. (2001). *Sustainable Tourism Development and the Environment*, Athens: Kritiki. (In Greek).
- Daniel, E. (1998). *Spirits in the Village*. Orbit. Voices in the developing world VSO.
- Edington, J. M. and M. A. Edington (1999). *Tropical Forest Ecotourism: Two promising projects in Belize. Tourism and Sustainability. Principles to Practice*. M. J. Stabler. New York, CAB International.
- Emblemsvang, J. and Bras, B. (2000) Process thinking – A new paradigm for science and engineering. *Futures* **32**, 635-54.
- Hatton, M. J. (1999a). *Songup Folk Village-Cheju Island Korea. Community based tourism in the Asia Pacific*. Toronto, School of Media Studies, Humber College.

Hitchcock, M. (1993). *Dragon Tourism in Komodo, Eastern Indonesia. Tourism in South East Asia*. M. Hitchcock, V. T. King and M. J. G. Parnwell. New York, Routledge.

Honey, M. (2009). *Ecotourism and Sustainable Tourism. Who Owns Paradise?* Washington D.C, Island Press.

Jafari, J. (1989). *An English language literature review. In J. Bystrzanowski (Ed.), Tourism as a factor of change: a sociocultural study* (pp. 17-60). Vienna: Centre for Research and Documentation in Social Sciences.

Koutsouris, A. and Gaki, D. (1998) *The quest for a sustainable future: Alternative tourism as the level of development*. Proceedings of the First Global Conference on Tourism and Culture in the Sustainable Development. Athens: National Technical University of Athens.

Kvale S. (1996). *Interviews*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Lagos, D. (1998) *Tourism and sustainable development at regional level: The case of Greek island region*. Proceedings of the International Congress on Sustainable Development in the Islands and the Role of Research and Higher Education. Rhodes, Greece.

Long, V. and Wall, G. (1996). "Successful tourism in Nusa, Lembongan, Indonesia." *Tourism Management* 17(1): 43-50.

Mantoglou, A., Hadjibiros, K., Panagopoulos, P. and Varveris, T. (1998) *Sustainable development programme for the Greek islands*. Proceedings of the International Congress on Sustainable Development in the Islands and the Role of Research and Higher Education. Rhodes, Greece.

Maroudas, L. and Tsartas, P. (1998) *Parameters of sustainable development and alternative tourism in small and less developed islands of the Aegean*. Proceedings of the International Congress on Sustainable Development in the Islands and the Role of Research and Higher Education. Rhodes, Greece.

Mathieson, A. and Wall, G. (1982) *Tourism: Economic, Physical and Social Impacts*. Longman.

Matzke, G. E. and N. Nabane (1996). "Outcomes of a community controlled wildlife utilization program in a Zambezi Valley Community." *Human Ecology* 24(1): 65-85.

Michaud, J., P. Maranda, et al. (1994). "Ethnological tourism in the Solomon Islands: An experience in applied anthropology." *Anthropologica* 36: 35-56.

Mulligan, P. (1999). "The Marginalization of indigenous peoples from tribal lands in South East Madagascar." *Journal of International development* 11(4): 644-659.

Neuman W L (2000) *Social research methods – Qualitative and quantitative approaches*, Allyn and Bacon Pub (4th ed)

Robinson, D. W. (1994). *Strategies for alternative tourism: The case of Everest National Park, Nepal*. *Tourism- The state of the art*. A. V. Seaton. Chichester, John Wiley and Sons.

Rodriquez, A. (1999). “Kapawi: A model of sustainable development in Ecuadorean Amazonia.” *Cultural Survival Quarterly* **23**(2): 43-44.

Shackley, M. (1994). “The land of Lo, Nepal/Tibet.” *Tourism Management* **15**(1): 17-26.

Sharpley, R. (2000) Tourism and sustainable development: exploring the theoretical divide. *Journal of Sustainable Tourism* **8**(1), 1-19.

Silverman D. *Doing qualitative research*. London: Sage Publications, 2000.

Smith, V. L. (1994). *Boracay, Phillipines: A case study in Alternative tourism. Tourism Alternatives. Potentials and Problems in the development of tourism*. V. L. Smith and W. Eadington. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

Stevens, S. F. (1993). “Tourism, change, and continuity in the Mount Everest region, Nepal.” *Geographical Review*. **83**(4): 410-428.

Telfer, D. J. (2000). *Agritourism- a path to community development. Tourism and sustainable community development*. G. Richards and D. Hall. New York, Routledge.

Tsounta, E. (2008). What attracts tourists to Paradise?, *IMF Working Paper* WP/08/277.

Wall, G. (1997) Is ecotourism sustainable? *Environmental Management* **21** (4) 483–91.

Weaver, D & Oppermann, M. (2000). *Tourism Management*. Australia Ltd, Milton Old: John Wiley & Sons.

WTO (World Tourism Organisation) Website (2001) Διαθέσιμο από τον Παγκόσμιο Ιστό: <http://www.world-tourism.org>, Πρόσβαση [10 Μαΐου 2015]

WWF – Hellas (World Wildlife Fund) (2000) *Planning Pilot Activities for the Development of Ecological Tourism* [in Greek]. Athens: European Union, Ministry of Development and Greek National Tourism Organisation.

Νικόλαος Πατέλης

Ο εναλλακτικός τουρισμός και η συμβολή του στην ανάπτυξη - Η περίπτωση του νομού Μαγνησίας

Διαδικτυακές Πηγές

Ardemida View - <http://www.artemidaview.gr/history/pelion-history.html>

ΕΛΣΤΑΤ - <http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE>

ΕΣΥΕ, Allmedia 2004 -

https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CCgQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.magnesia.gr%2F%2FSXAM%2FBfasi%2F%2FsxamBfasi.doc&ei=XCNfVajMK4XwUubygIAN&usg=AFQjCNGvobjYyLptjOH_3krITK-VNksHw

Μαγνησία – <http://www.magnesia-tourism.gr>